

PROLETER

Gijona: Jugoslavija 1 din. — Francuska i Belgija fr. 0.75. — Ostale zemlje 5 centi.

XIII.

OKTOBAR 1937

ZIVJELA KOMUNISTIČKA STRANKA HRVATSKE!

U aprilu o.g. održan je konstituirajući kongres Komunističke Stranke Hrvatske. Time je sproveden u djelo zaključak IV. Konferencije Komunističke Stranke Jugoslavije (septembar 1934 g.) o reorganizaciji K.S.J. Taj historijski događaj obilježio je dolazak na svjetlo dana od preko dvadeset godina stara se uzinu u obziru sve zapadne zemlje. U ovom broju...

hrvatski. Stotinama godina tjerani su sinovi hrvatski rođa po svim razbojištima Evrope da bi se ostvarili njihovi djijske interese! Koliko su patili i vi...

PROLETERI SVIJU ZEMALJA UJEDINITE SE!

PROČITAJ I SAJ DRUGOME DA PROČITA.

PROLETER

Gijona: Jugoslavija 1 din. — Francuska i Belgija fr. 0.75. — Ostale zemlje 5 centi.

God. XIII.

JUNI 1937

SAOPĆENJE C. K. K. P. J.

U aprilu 1937 održan je osnivački Kongres Kom. Stranke Slovenije. Na tome Kongresu su bile zastupane najvažnije slovenske partijske organizacije. Na Kongresu su jednoglasno donesene ove odluke: 1) Manifest slovenskom narodu; 2) Pozdrav Izvršnom Odboru Kom. Internacionale; 3) Pozdrav Centralnom Komitetu Kom. Partije Jugoslavije;

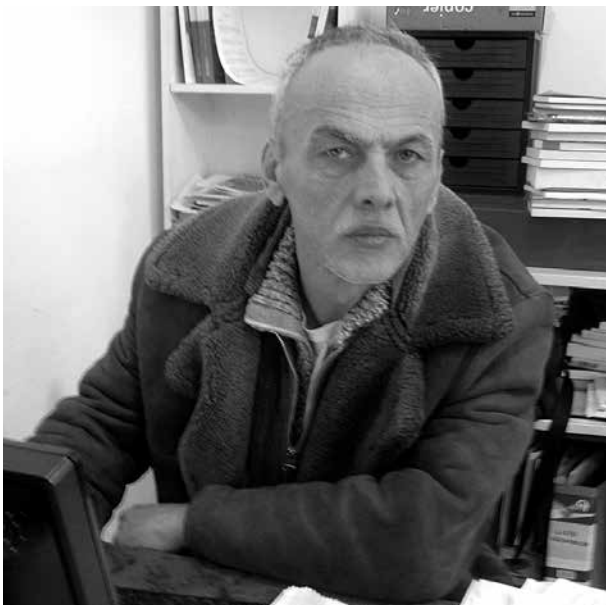
4) Pozdrav junačkom španjolskom narodu. Na kongresu je izabran Centralni Komitet Komunističke Stranke Slovenije, koji se sačinjava iz 58.3 radnika, 15.7 zanatlija i 25 intelektualaca i namještenika. Odluke osnivačkog kongresa K.S. SL. biće objavljene u ovom broju.

Stranka Slovenije!

STOJANOVIC, BRANIMIR

**Sentimentalno vaspitanje
– logika jedne biografije**

SAOPĆENJE CK KPJ O OSNIVAČKIM KONGRE-
SIMA KP HRVATSKE I KP SLOVENIJE, KO-
JE JE TITO PRIPREMIO, 1937. GODINE

STOJANOVIĆ, BRANIMIR

**Sentimentalno vaspitanje
– logika jedne biografije**

204

“Markiz de Sad nije naseo na svoj vlastiti fantazam. Naime, Markiz de Sad nije bio sadista – naprotiv. To nam otvara mogućnost da zamislimo ono što je Lakan nazvao logikom biografije, dakle radikalnu neko-incidentiju lične biografije i dela.”

Žak-Alen Miler, *Od simptoma do fantazma i nazad*, neobjavljeni seminar, 1981 – 1982.

Dete je tučeno, 1979, Beograd

Proleće 1979. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu za B. S.-a je bilo uistinu dosadno. Bio je na drugoj godini “čiste filozofije”, kako je njegov otac nazivao to što je njegov sin studirao. Ocu je bilo skroz nejasno čemu služi čista filozofija: “Osim ako ne misliš da već jednom odeš na radnu akciju, učlaniš se u Partiju i postaneš diplomata”.

Ni B. S.-u nije bilo baš sasvim jasno šta je to filozofija, pošto je oko sebe gledao: zbunjene asistente koji su se nešto domunđavali među sobom; profesora koji je celu prvu godinu seksualizovao grčku metafiziku privlačeći nestabilne i polupijane studentkinje i studente koje je omamljene vodio na ekskurziju u Grčku; gomilu bradatih mladića usijanih odela i očiju koji su išli konspirativno po fakultetu i demonstrativno nosili diplomske radove o Platonu i pravoslavlju, s utisnutim zlatnim krstačama na naslovnoj strani svog prvog filozofskog delca; ogroman broj jurodivih koji su pre fakulteta imali svoj filozofski sistem, a na fakultet su došli samo da nađu publiku i sledbenike. On sam, B. S., još je fantazirao o onome što je napisao u pismenom delu prijemnog ispita, kao odgovor na pitanje “Zašto želite da izučavate filozofiju”: “Želim da snimim film po Platonovim dijalozima, zapravo želim da filozofiju prožmem umetnošću koja je potpuno strana vremenu u kojem je nastala”.

Pitao se gde je u svemu tome čista filozofija sve dok s drugovima na hodniku nije čuo priču o stanju na fakultetu iz usta starijeg kolege: “Ovo stanje na fakultetu je započelo pre četiri godine, kada je izbačeno osmoro profesora. Zar ne vidite koliko su asistenti zbuñeni, potpuno su nedorasli da drže predavanja, a moraju; vidite da se ne zna ko pije a ko plaća, marksisti se svađaju s analitičarima, a grčki metafizičar štancuje kadar za bogosloviju i Hilandar – opšti pičvajz”.

To je, može se reći, B. S.-a prvi put trglo iz dogmatiskog dremeža; shvatio je da je razlog beskrajne tuge, koja je mogla nožem da se seče po hodnicima fakulteta, nedavni gubitak profesora. On je nešto naučio o tome, o tim profesorima, ali mu nije palo ni na kraj pameti da njihov nedostatak može da proizvede toliku količinu konfuzije i tuge.

Počeo je s drugovima da razgovara o tome i njihov nekoliko, posećujući fakultetsku biblioteku, otkrilo je bibliotekarku J. K. I. koja je iz količine pozajmljenih knjiga izbačenih profesora shvatila da se neko organizovano za to interesuje. Od nje su sve saznali: ona im je ispričala priču o 1968, o njenom i muževljevom hapšenju 1971, o bici i strujama na fakultetu od 1968. do 1975, o grčevitoj borbi fakulteta da sačuva profesore, o konačnom slomu i tragičnom nenadoknadivom gubitku kolega i prijatelja. Rekla im je da misli da su neki profesori koji su ostali da predaju ipak stali na stranu države i da su mogli u izbacivanju profesora. Grupica je bila u šoku. B. S. je tada shvatio da filozofija i nije baš tako čista, da je u stvari vrlo prljava, prljava da prljavija ne može biti, i predložio je svojim kolegama da organizuju tribinu o izbačenim profesorima: da pozovu svoje sadašnje profesore i one izbačene da govore o tome.

Međutim, tada je shvatio da su ideje jedno, a stvarnost Filozofskog fakulteta u Beogradu 1979. nešto sasvim drugo: da bi se tribina zakazala, bilo je nužno da to predloži omladinska organizacija. Hoćeš vraga: niko iz grupe nije bio aktivan u fakultetskoj omladini, svi su bili generacija koja je još u srednjoj školi bojkotovala čak i članstvo u omladinskoj organizaciji, nisu imali nikakve kontakte s bilo kakvom politikom ili političkom edukacijom koja je bila organizovana jedino oko Partije; bili su ono što se u policijskom žargonu tada zvalo *drogeraši* i *hašišari*, dosta šarena grupa eskapista, već poprilično ogluvela od *rock-and-rolla*, apolitična, narcistična i potpuno izvan svake javnosti.

Poznao je B. S. neke kolege s godine koji su bili članovi omladinske organizacije fakulteta i njima je preneo ideju o tribini. Njima se svidelo i rekli su da će predložiti tribinu na prvom sledećem sastanku. Nakon sastanka, filozofi-omladinci su pozvali B. S.-a u Klub fakulteta, koji je B. S. zajedno s njima nešto ranije pokrenuo donevši gramofon i ploče od kuće. Preneli su mu da od onako zamišljene tribine nema ništa, da eventualno mogu da dobiju najveću učionicu 101, gde bi im starije

kolege iz vrha fakultetske omladine objasnile šta se desilo s osmoricom profesora.

Tada je B. S., a da to i ne zna, odlučio da se upetlja u filozofiju svoga vremena. Do tada bi obično slegao ramenima, pomirio se sa sudbinom odluke koju je neko drugi doneo ili bi u sebi rekao: "Nema smisla da se s ovim bakćem, svet je potpuno neprimeren mojim idejama". Umesto toga, kroz glavu mu je prošlo: "Bolje išta nego ništa – samo da ova tuga nestane", a svojim drugovima omladincima je rekao: "Neka zakažu tribinu – da ih čujemo."

Odziv je bio preko očekivanja: najveća učionica puna, prvi put se osećala živost. Pred okupljene su izašla tri omladinca četvrte godine pedagogije, koji su predstavljajući se rekli i da su članovi Univerzitetskog komiteta Partije. Počeli su da govore o idejnim strujanjima u društvu, o društveno-političkom trenutku danas... Jezik nižih partijskih volontera lebdeo je između simulirane euforije i potpuno hladnog i metalnog žargona. Jedan od prisutnih B. S.-ovih kolega s grupe za filozofiju, H. M., ustao je i rekao: "Molim vas, sve to čitamo u novinama, nas zanima da nam fakultet dostavi zapisnike sa sednica Katedre za filozofiju na kojoj se glasalo o izbacivanju osmorice profesora. Da li vi nešto o tome znate ili ne znate?" Nastao je muk, omladinski funkcioneri su rekli da tribina nije tako zamišljena, da oni o tome ništa ne znaju, da su oni hteli da nas informišu o društveno-političkim okolnostima tog događaja... Kao po komandi, svi su ustali i napustili salu veoma nezadovoljni i u hodniku počeli da diskutuju kako treba izvršiti pritisak na fakultet da se o tome razgovara. Međutim, iz sale su izašli omladinski funkcioneri i s vrha stepeništa studentima u holu obećali da će zakazati novu tribinu za nekoliko dana, na koju će dovesti relevantne sagovornike.

Tribina na koju su uskoro pozvani bila je pravo malo čudo: već na prilazu, na pola kilometra od fakulteta, u svakom ulazu zgrade bio je po jedan uniformisani policajac, u holu fakulteta bila je gomila nekih nepoznatih ljudi, verovatno agenata u civilu, pred amfiteatrom masa ljudi. Neke je B. S. poznao kao kolege s istorije, koji su se šetali po fakultetu u trenerkama, tada ne baš uobičajenom načinu oblačenja studenata, ali ih je sada na jednom mestu bilo veoma mnogo, gotovo neverovatno mnogo. B. S. je ušao u već pun amfiteatar, seo na jedino slobodno mesto, a za njim su ušle kolege s istorije u trenerkama, praktično opkolivši studente. U salu je ušao čovek sre-

dnjih godina, lepo obučen, u pratnji jednog od tri omladinska funkcionera s prošle tribine: “Ovo je drug Milan Milutinović, upravnik Narodne biblioteke i član Saveza komunista Beograda, koji će vam reći nešto o slučaju osmorice profesora”. Samo što je drug Milan Milutinović počeo da govori, ustao je jedan student iz publike i postavio mu pitanje: “Zašto bi nam direktor Narodne biblioteke govorio o slučaju izbačenih profesora?” Nastao je huk u sali, odjednom su istoričari u trenerkama počeli da ih udaraju i psuju. Nastao je metež i uz negodovanje su izašli iz amfiteatra, a tamo su ih već čekali nepoznati ljudi u civilu vičući: “Napolje, napolje!” Sve je bilo na ivici tuče i incidenta. Sve se vrlo brzo završilo. Već isto popodne kad je B. S. došao na popodnevno predavanje, sve je bilo po starom, kao da se ništa nije dogodilo.

Mnogo godina kasnije, B. S. je neverovatnim sklopom okolnosti otkrio da je partijsko-policijski saradnik i doušnik policije koja se operativno-tehnički bavila izbacivanjem profesora bio grčki metafizičar. Tada je B. S. saznao da je metafizičar bio ucenjen svojom prošlošću, odnosno da ga je 1945, kao petnaestogodišnjeg dečka, iz rodnog sela pokupio stariji brat koji je s četom četnika krenuo u povlačenje k Bosni. Partizani su ih uhvatili negde u Bosni, metafizičar je kasnije dobio dve godine robjice, ali ih nikad nije odležao: cena je bila jasna i došla je na naplatu nakon trideset godina. Zapisnici sa sednica Katedre za filozofiju i danas su nedostupni, ali niko se za njih više ne zanima.

Tada je B. S. shvatio da je otac bio u pravu, da čista filozofija ima smisla samo ako je u vezi s Partijom, drugim rečima – čista filozofija je Partija. Pored toga, B. S. je shvatio da metafizika ima veze s nekom utajom realnosti na koju se kačila tajna policija, odnosno da filozofija, ako hoće da bude, prvo mora da zauzme distancu prema Partiji i da je to sva filozofija, bar ona koja je bila moguća na Katedri za filozofiju 1979. na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Da čitav štos s filozofijom nije u knjigama koje čita, nego u odnosu s ljudima s kojima u tom momentu deli iskustvo čiste filozofije.

Otac ne nije mene, 1980, Beograd

Za sledećih godinu dana, B. S. je upoznao sve izbačene profesore; dosta redovno ih je posećivao u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju gde su dobili posao nakon otkaza na fakultetu. Imao je ideju da s njima napravi vi-

deintervjue pošto su mu bili zanimljivi kao tragični heroji, a kroz lično poznanstvo i čitanje knjiga shvatio je da ga ne zanimaju kao filozofi, naime niko od njih i nije bio filozof – bili su odlični nastavnici filozofije. Pored toga, B. S. je pohađao Slobodni univerzitet, ilegalni univerzitet na kojem su predavali i izbačeni profesori, a postao je i član ultraleve disidentske grupe okupljene oko bibliotekarke Katedre za filozofiju J. K. I. i njenog muža P. I., koji su s grupom studenata s Filozofskog i Fakulteta političkih nauka eksperimentisali s idejama Solidarnosti. Drugim rečima, počeo je da se bavi prljavom filozofijom, filozofijom svoga vremena. Shvatio je da je grupa ljudi nazvana “osmorica profesora” heterogena po filozofskim, političkim i ljudskim uverenjima i da ih na okupu drži samo ta stigmatizacija.

U to vreme, B. S. je zajedno s T. L.-om, starijim kolegom sa psihologije, radio na tematskom broju časopisa *Vidici* o psihoanalizi, časopisa omladine Srbije, tada u sponu. Vodili su ga A. P. i S. Š., a proslavio se brojem pod nazivom *Rečnik tehnologije*, koji je prvi eksperimentisao sa žargonom poststrukturalizma i nadolazeće postmoderne. B. S. i T. L. su vredno radili na prikupljanju teksto-va, pisali svoje članke, družili se s članovima redakcije. B. S. je stalno putovao u Zagreb kod M. K.-a, tada svog filozofskog idola, i s njim dogovarao da jednom godišnje počne da predaje u Beogradu na Katedri za filozofiju tada svakako jedinu vrednu školsku filozofiju.

Međutim, pred sam kraj produkcije *Vidika*, članovi redakcije lista *Student* Željko Simić i A. J. obili su prostori-je časopisa, promenili bravu, konfiskovali sve tekstove i zabranili ulaz u redakciju. Neki od konfiskovanih tekstova su se petnaestak godina kasnije mogli naći u delovima, rasuti po sabranim delima Željka Simića koja mu je nova partija SPS štampala u znak zahvalnosti za pregalački rad u devedesetim.

Gotovo trideset godina kasnije, B. S. je od A. D.-a, tadašnjeg visokog funkcionera omladine Srbije koji je po dužnosti koju je obavljao učestvovao na hitnim i vanrednim sastancima Univerzitetskog komiteta, čuo priču kako je časopis *Vidici* došao pod udar Partije. Naime, velika popularnost časopisa *Vidici* i njegov za tadašnju partijsku inteligenciju dosta zagonetan poststrukturalistički žargon izazvali su kod Slobodana Antonića, člana Univerzitetskog komiteta i studenta politikologije, pojačanu budnost koja je prouzrokovala napade sumanitosti. Naime, on je na hitnom i vanrednom sastanku objasnio prisutnima da je *Rečnik tehnologije* zapravo šifro-

Milan Milutinović

vana knjiga uputstava za oružanu pobunu: kada se čita na pravi način, može da razotkrije mrežu špijuna i način kako će biti aktivirani u slučaju potrebe. Iako niko na toj sednici nije pridavao važnost toj interpretaciji, Željko Simić i A. J., dva urednika lista *Student*, da bi se domogli časopisa *Vidici* iskoristili su Antonićeve sumanutu budnost i pretočili je u konkretnu akciju.

Željko Simić je četiri godine bio glavni i odgovorni urednik *Vidika*, koji su postali intelektualni inkubator Univerzitetskog komiteta i mesto ukrštanja antikomunističkih i partijskih intelektualaca. Nakon Osme sednice, Simić se proslavlja u progonu Bogdana Bogdanovića tekstom koji svojom arogancijom i deliričnom ispraznošću treba uvrstiti u sve udžbenike političke teorije kao primer praznog govora moći bez rizika. Tri dana nakon objavljenog teksta postavljen je na mesto šefa Ideološko-informativne komisije Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije.

Pred višestranačke izbore postaje tvorac “strategije Šešelj”, pošto pred ponovljene izbore u Rakovici na sednici Gradskog odbora SPS-a članovima svoje partije (neformalni transkript s te sednice kružio je Beogradom) nalaže da bazi objasne da im je zadatak da glasaju za Šešelja kako bi pobedili njegovog protivkandidata, kandidata DS-a, pisca Borislava Pekića, odnosno da je od sada Šešelj “korisni idiot” SPS-a.

Nakon toga postaje potpredsednik Savezne Republike Jugoslavije zadužen za diplomatiju, zapravo specijalni opunomoćenik Slobodana Miloševića za tajne pregovore s Franjom Tuđmanom. S te funkcije je naglo smenjen, a u političkoj mitologiji tog vremena kruži priča da je po povratku s jednog od mnogobrojnih puteva u Zagreb, dok je referisao S. Miloševiću, rekao: “Znaš šta, Slobodane, ja sam car Lazar!”

Zatim se nekoliko godina odmarao u Komisiji za nuklearno razoružanje u Ženevi. Tri godine pred slom režima postavljen je za ministra kulture i istovremeno direktora Narodnog pozorišta.

Na prvom programu RTS-a 2001, na kojem se Simić čitavu deceniju pojavljivao kao vrhunski politički autoritet, pušten je u udarnom dnevniku snimak bezbednosnih kamera iz antikvarnice izvesnog Miše Grofa koje su snimile kako Željko Simić trpa u džepove antikvitete i četiristo maraka s radnog stola vlasnika. Danas je Simić ugledni kolumnista časopisa *Pečat*, časopisa koji je neka vrsta sigurne kuće za sve intelektualce režima devedesetih.

Ovaj vid nasilnog i vaninstitucionalnog preuzimanja časopisa prva je najava politike vaninstitucionalnog nasilja koju naknadno legalizuje Partija. B. S. je tada shvatio da je filozofija i izvan fakulteta i dalje na istom rastojanju od Partije, i da je Partija i dalje jedina filozofija, ali da se sada pojavljuju i usamljeni desperadosi koji vrše nasilje u ime Partije, a da s njom i nisu u nekoj, bar na prvi pogled, bliskoj vezi. Da je jedina filozofija zapravo distanca od Partije, posebno od Univerzitetskog komiteta i njenih članova, ali i od novih desperadosa, antikomunista koji iz nekog razloga prave neprincipijelnu koaliciju s Partijom sve dotle dok im ona zauzvrat daje moć.

Otac bije dete koje ja ne volim, 1981, Beograd

B. S. i njegov otac, koji i dalje ne shvata šta je čista filozofija i koji ga opet pita kada će se učlaniti u Partiju, hitro su se približavali Vojnomedicinskoj akademiji u Beogradu na kojoj je umirao očevo najstariji brat, penzionisani vrhovni vojni tužilac Srbije, član KPJ od 1926. Tamo ih je u sobi već čekao mlađi brat B. S.-ova oca, visoki funkcioner Sekretarijata inostranih poslova Jugoslavije, konzul u Rimu, San Francisku, kasnije ambasador u Engleskoj i na Kubi. Stric koji je umirao bio je gotovo otac svojoj braći, pošto je od B. S.-ova oca bio stariji 20, a od drugog brata 26 godina.

Mnogo godina kasnije B. S. je saznao da je njegov mlađi stric zapravo bio ključni politički kadrovik SIP-a, kadrovski kontraobaveštajac i čovek od velikog Titovog poverenja, pošto je imao zaduženje da vodi beleške sa svih važnih sastanaka mimo zvaničnog protokola i zapisa, a koje je referisao lično Titu. U to vreme je bio neraspoređen diplomata, dakle na nekim poslovima u SIP-u. Inače, kao malog su ga zvali Lenjin pošto je s trinaest godina, popevši se na hoklicu, deset i dvadeset godina starijima od sebe, dakle već ljudima, držao predavanje o marksizmu-lenjinizmu. B. S.-ov otac, inače vrlo drčan i prek čovek, jedinu servilnost pokazivao je pred svojom braćom.

Nešto ranije, u navali prisvajanja filozofije svog vremena, B. S. je iz razgovora s ocem shvatio da se njegov otac 1948. godine izjasnio za Rezoluciju Informbiroa kao student brodogradnje u Zagrebu, gde je poslat kao perspektivni kadar iz Srbije na međurepubličku razmenu studenata. Bio je tada član SKOJ-a i samo zbog

srećnog sklopa okolnosti nije otišao na Goli otok, što ne znači da je dobro prošao: kad se nakon radne akcije, na koju je otišao dan posle izjašnjavanja za Rezoluciju i na kojoj je od komandanta radne akcije degradiran u vođu radne brigade, vratio u rodni grad – već nekoliko dana nakon povratka na ulici su počeli da mu dovikuju: “Ua, bando!” Shvatio je da od povratka u Zagreb i nastavka studija nema ništa i da nešto ozbiljno nije u redu pošto su braća odbijala da se čuju a kamoli vide s njim, tako da je odlučio da godinu dana provede u totalnoj izolaciji roditeljske kuće, a da ne bi poludeo – prijavio se u vojsku, iako kao učesnik NOB-a to nije morao. Tamo su ga poslali u kaznenu, padobransku jedinicu, gde je s kriminalcima, delinkventima i drugim društvenim otpadom služio dve i po godine. Nakon izlaska iz vojske, nije mogao da se upiše ni na jedan fakultet. Braća su ga tada držala na potpunoj distanci, naime pozivali bi ga jednom godišnje na ručak, gde su mu dosta otvoreno zamerali da im je veoma velika smetnja u karijeri. Preko nekog daljeg rođaka koji je bio debeovac zadužen za Tehnološki fakultet, B. S.-ov otac je uspeo da se upiše na fakultet uz reči: “Ako otkrijem da imaš neke veze s informbiroovskom bandom, lično ću te ubiti.” Kada je završio fakultet i počeo da radi, na preporuku direktora fabrike za koju je radio, a da bi ovaj mogao da ga postavi na mesto direktora proizvodnje, tražio je prijem u članstvo Saveza komunista gde su ga primili na dan B. S.-ova rođenja, ujedno i dan Oktobarske revolucije.

Dakle, njih četvoro u sobi: najstariji brat B. S.-ova oca, koji leži gotovo mrtav, B. S.-ov otac, nagnut nad njim i pokušava da iscedi neku reč iz umirućeg, a B. S. i mlađi brat B. S.-ova oca stoje jedan nasuprot drugog kod nogu smrtnika. B. S. je tih dana s disidentskom grupom okupljenom oko J. K. I., bibliotekarke Katedre za filozofiju, i njenog muža P. I.-a učestvovao u pisanju i distribuciji peticije u kojoj su od države zahtevali da iz zatorva odmah puste sve đake i studente uhapšene na demonstracijama na Kosovu, i da se nikom od uhapšenih ne sudi po odredbi krivičnog zakona o kontrarevoluciji.

Dok su stajali jedan preko puta drugoga, B. S. je iz čista mira mlađem bratu svoga oca rekao: “Što hapsite decu po Kosovu?” Zavladao je muk u sobi. Mlađi brat B. S.-ova oca je istog trenutka reagovao: “Koja deca, to je ološ, to su kontrarevolucionari, a ti, a ti... ma šta sam mogao drugo da očekujem od sina informbiroovca!” B. S. je počeo da urla na strica: “Ti si kontrarevolucija, sram te bilo, ti si kontrarevolucija!” U sobu je utrčala ćerka umi-

rućeg strica B. S.-a i zamolila ih da izađu iz sobe. B. S.-ov otac je uzeo sina za ruku i izašao iz sobe. Nikad mu više nije rekao da treba da uđe u Partiju.

Paralelno s peticijom koju je pisala B. S.-ova disidentska grupa, pojavila se peticija u kojoj se traži zaštita srpskog naroda na Kosovu, a koju su potpisali neki od izbačenih profesora s Filozofskog fakulteta zajedno s političkim emigrantima i pravoslavnim popovima iz Australije i Amerike. Nakon te peticije, B. S. je, pored Partije, na velikoj distanci držao i tada prvi put rođenu Udruženu opoziciju Srbije. Pod uticajem leve disidentske grupe, B. S. je postao komunista bez partije, komunista na distanci od Partije, ali i na distanci od partije nacionalne stvari koja se upravo rodila, a ponajviše na distanci od očeve političke traume: biti član partije koju mrziš.

B. S.-ov stric je dugo ostao u diplomatiji, dovoljno dugo da pred sam pad Miloševića u *Politici* objavi marksističko-lenjinistički tekst, u to vreme siguran znak da je u kontaktu s ideološkim delirijumom JUL-a. Nakon VMA-e, B. S. se s njim u životu sreo samo nekoliko puta na sahranama rođaka. Poslednji put su se sreli u bolesničkoj sobi B. S.-ova oca nekoliko dana pred njegovu smrt. Tada je B. S.-ov stric rekao B. S.-ovu ocu da je Đinđić najveći srpski političar posle Pašića, na šta mu je B. S.-ov otac rekao: “Reakcionar, đubre jedno, marš iz sobe!”

Nakon smrti oca 2003. godine, B. S. je u njegovim stvarima našao dnevnik na čijim je koricama pisalo: 1946 – 1948. *DNEVNIK*. Očekivao je da će naći neku političku ispovest, neki trag skojevskog rada, priče s desetine radnih akcija na kojima je bio ili bar opisan susret s Polom Potom, koga je na jednoj od radnih akcija sreo i o kome mu je često usmeno pričao. Umesto toga, na nekoliko strana bila su ispisana samo imena 86 devojaka, datum i mesto gde ih je sreo i šta se među njima desilo, dosta čednim jezikom napisano: “’76. Zagreb. Ovlaš sam je poljubio u usta, na igranci na Tuškancu..., ’42. Šamac – Sarajevo. Našli smo se posle sastanka SKOJ-a iza barake i bili smo skupa.” B. S. je posetio oca u bolnici noć pred njegovu smrt i pitao ga: “Da li se bojiš smrti?” Ovaj mu je odgovorio: “E moj B., šta je moja smrt u istoriji materije – nebitan događaj!”

Ono što će B. S. možda tek ovih dana u potpunosti shvatiti i što je očev politički uvid *par excellence* reči su koje mu je često ponavljao, a koje B. S.-u tada nisu ništa značile: “Kad su raspušteni SKOJ i AFŽ, počela je kon-

Franjo Tuđman

trarevolucija”, i: “SKOJ i AFŽ su izveli socijalističku revoluciju, KPJ je već tada bio državna partija”.

Otac bije mene, 1982, Beograd

Ispostavilo se da asistenti koji su se stalno domunđavali, nesposobni da pokriju sve predavačke obaveze na fakultetu – imaju neki plan. Naime, dva asistenta s Katedre za filozofiju, M. K. i S. Ž., zajedno s nešto starijim kolegom Z. K.-om, okupila su grupu filozofskih pisaca i prevodilaca: N. D.-a, M. B.-a, O. S.-a, I. V.-a i M. K.-a.

Ova šarena grupa preuzela je odlukom Skupštine Filozofskog društva časopis *Teorija* koji je Društvo izdavalo, do tada dosta tužno i provincijalno glasilo koje su od izbacivanja profesora s fakulteta uređivali tzv. analitičari, grupa apolitičnih isihasta anglosaksonske školske filozofije za koje je sva filozofija od Platona do Hajdegera bila metafizika, zapravo najkraći i siguran put do totalitarizma. U osnovi, to je bila antiintelektualistička, anti-komunistička i antifilozofska grupa koja će se nanovo pojaviti na lešini filozofije nakon 2000. godine i koja će, kako stvari stoje, kontrolisati Filozofski fakultet sledećih sto godina. B. S.-a je M. K. pozvao da učestvuje u debati koju je filozofski časopis pokrenuo povodom načina preuzimanja časopisa *Vidici* od strane Univerzitetskog komiteta, debati koja je prvi put posle dužeg vremena otvorila pitanje odnosa Partije i filozofije u javnosti.

Debata je objavljena u časopisu *Teorija*, a B. S. je bio srećan što je postao deo kolektiva koji je prvi pokrenuo pitanje odnosa Partije i filozofije u javnom diskursu i koji je već u narednim brojevima svoje stranice otvorio za seriju intervjua s izbačenim profesorima s fakulteta. Naime, prvi put se plinsko svetlo – koje je partijska inteligencija proizvodila ubrzano i masovno tih godina i čija je funkcija ranih osamdesetih bila da sakrije nasilje koje se sprovodi nad društvenim institucijama – raspršilo; postalo je delom javnosti. Časopis *Teorija* je za nekoliko godina, 1982 – 1986, postao mesto otvaranja javnih diskusija, uz tiraž od 5.000 primeraka koji je iz broja u broj rastao.

Prvi put je B. S. osetio kako se proizvodi subjekt, politički subjekt, filozofski subjekt u nastajanju, koji uspeva da drži na distanci i Partiju i disidente, i da je jednima i drugima kao obavezu participacije u prostoru časopisa nameće saradnju u proizvodnji istine o jednoj

situaciji, a ne prenošenje gotovih saopštenja. B. S. je zajedno s prijateljem S. Š.-om sa slovenačkog na srpskohrvatski prvi put preveo najsvežije produkte “ljubljskog označiteljskog materijalizma”, zapravo odličnu zbirku tekstova Sl. Ž.-a, R. M.-a i M. D.-a koja se pojavila u broju o krizi marksizma. Inače, tadašnja *Teorija* imala je princip da objavljuje samo neobjavljene tekstove, bilo da dolaze s lokalne ili internacionalne scene, što je kriterijum koji su mogli sebi da priušte samo najveći filozofski časopisi.

Međutim, vrhunac časopisa *Teorija*, broj posvećen krizi marksizma, bio je trenutak prvog udara na časopis. Naime, ilustracije kojima je uredništvo časopisa prošaralo broj bile su pozajmljene iz francuskih maoističkih revija kasnih sedamdesetih, u kojima su Marks, Lenjin, Staljin, Mao, Engels bili crtani u različitim pozama seksualnog odnosa. Ti crteži su postali predmet sudskog gonjenja i pretnja zabranom časopisa. Naime, državni tužilac Srbije Tmušić zabranio je broj o krizi marksizma s obrazloženjem da se na crtanim ilustracijama vređaju predsednici stranih država. Optužba je bila farsa čak i sa stanovišta elementarne pravne tehnike: ako su Mao, Lenjin i Staljin bar elementarno, ali istovremeno i delirično zadovoljavali kriterijum sudske odluke o stranim državljanima, naime nekad, dok su bili živi, Marks i Engels to svakako nisu mogli biti.

Sve u svemu, ova komična optužba nije mogla da proizvede potpunu zabranu časopisa; došlo je do nagodbe redakcije i tužilaštva, naravno, uz vrlo veliko javno negodovanje redakcije, da će broj biti pušten u distribuciju ako se prethodno odstrane inkriminisane ilustracije. B. S. je zajedno s nekim članovima redakcije u prostoriji sedišta časopisa na Institutu za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, uz prisustvo agenata u civilu i nešto uniformisanih policajaca, svojeručno iscepao osam spornih ilustracija iz bar hiljadu primeraka časopisa *Teorija*.

Fatalni čvor Partije, policije i filozofije u ovom prizoru cepanja stranica časopisa svakako je i poslednja slika filozofskog subjekta *Teorija*, pošto događaji od tada kreću u smeru kojem se redakcija najmanje nadala. Sudska zabrana je pojačala interesovanje za *Teoriju*; naime, zabrana i afera oko nje bili su znak disidentima da jedan filozofski časopis sa sudskom zabranom zaslužuje njihovu pažnju, da postaje mesto zabranjenog govora, mesto koje naglo dobija visoku simboličku vrednost.

Tako se samo nekoliko nedelja kasnije u redakciji pojavio tada već čuveni disident Vojislav Šešelj. Naime,

Vojislav Šešelj

STOJANOVIĆ, BRANIMIR
*Sentimentalno vaspitanje – logika
jedne biografije*

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2013.

ušao je u redakciju i s vrata užurbano i glasno rekao: "Poslali su me Mihailo Marković i Dobrica Ćosić da mi objave tekst u *Teoriji*." Svi su se uzdržano nasmejali pošto niko nije verovao da je Mihailo Marković poslao Šešelja baš tim rečima, jer je kao kolega i prijatelj redakcije, čiji smo opsežni intervju na gotovo trećini stranica časopisa objavili neposredno pre toga i prvi ga put posle deset godina vratili u javni život, dobro znao da tekstovi prolaze vrlo rigoroznu redakcijsku recenziju. M. K., tada glavni urednik, pozvao je Šešelja da sedne i pitao ga o kakvom se tekstu radi. Sasvim prostodušno, Šešelj je u jednom dahu rekao: "Aleksandar Ranković..." Dakle, tekst je bio o bivšem drugom čoveku države, tvorcu policije, nekad čuvenom Marku iz pesme o Ozni Oskara Daviča, ali već odavno nevažnom Aleksandru Rankoviću. Vojislav je na sto bacio svežanj od stotinjak strana teksta i opet prostodušno pitao: "Kada izlazi sledeći broj?" M. K. je uzeo na sebe da objasni Šešelju da je ovo časopis u kojem se tekstovi recenziraju i da je veliko pitanje da li će njegov članak uopšte ući na razmatranje pošto nije ni filozofski ni teorijski nego pre feljtonistički, kako mu se čini iz naslova.

Ovo je bio, ispostaviće se, uvod u rušenje redakcije: Mihailo Marković je stvarno insistirao na objavljivanju Šešeljeva teksta, a redakcija nije htela ni da čuje i smatrala je to gorim pritiskom od partijskog pošto je dolazio od strane uvaženog kolege koji je iskusio šta znači uvođenje pitanja moći u filozofiju. Ukratko, Mihailo je preko posrednika zapretio redakciji da će je na sledećoj godišnjoj skupštini Filozofskog društva Srbije smeniti – ako ne objavi Šešeljev tekst.

Tada kreću nemile scene u samoj redakciji: O. S. i I. V. postaju trojanski konji Mihaila Markovića uz ambivalentnu, ali u ključnim momentima preglashavanja ipak važnu pomoć M. B.-a i N. D.-a. S druge strane, M. K., S. Ž. i Z. K. grčevito pokušavaju da kolege urednike časopisa ubede da ne ulaze u transakcije s Mihailom Markovićem, pošto je posredi neprincipijelan i nekolegijalan pritisak.

Na Skupštini Filozofskog društva Srbije članovi redakcije saznaju da su članovi Filozofskog društva Vojislav Šešelj i Dobrica Ćosić, Vladimir Šeks... i još sijaset disidenata tadašnje Jugoslavije. Ipak, i pored nesumnjivog autoriteta koji Mihailo Marković ima u Filozofskom društvu te enormnog autoriteta koji ima Dobrica Ćosić, to nije bilo dovoljno da se redakcija smeni. Došlo je do kompromisnog rešenja: pored dotadašnjeg sastava (M.

K., Z. K. i S. Ž., O. S., I. V., M. B. i N. D.), redakcija će imati krilo koje ima poverenje Mihaila Markovića: Vojislava Koštunicu, Zorana Đinđića, Kostu Čavoškog.

Već tada se znalo da takav skup ljudi zajedno ne može da pravi časopis, pa je doneto još jedno kompromisno rešenje: stara redakcija će uređivati jedan broj, a novi deo redakcije sledeći. Međutim, već su na prvom zajedničkom sastanku redakcije Zoran Đinđić, Kosta Čavoški i Vojislav Koštunica (uglavnom je govorio Zoran Đinđić) tražili da oni uređuju prvi sledeći broj, iako je na Skupštini doneta drugačija odluka. B. S. nije mogao da veruje da, iako je dogovoreno drugačije, "Dobričine sekretare" (kako su stari članovi redakcije zvali novomenovane članove) jedino zanima da de fakto preuzmu kontrolu nad časopisom i demonstriraju moć, delegirajući moć Mihaila Markovića i Dobrice Ćosića.

Jedini filozof među Mihailovim kuririma bio je Đinđić, tada već popularni filozofski pisac antikomunističkog manifesta *Subjektivnost i nasilje*, jedne dobro napisane knjige koja je u hipu postala biblija svih konzervativaca i intelektualnih antikomunista, dok su druga dvojica, Koštunica i Čavoški, pravnici, bili članovi FDS-a po disidentskom ključu. Jedini koji je tada, a i do danas, napisao kritičku recenziju knjige, doduše ne tako pitku i dobro napisanu, bio je B. S. S trojanskim konjima iz stare redakcije imali su većinu i lako su nametnuli odluku, sad već redakcijsku, da oni objave sledeći broj časopisa *Teorija* u kojem je centralni blok bio posvećen situaciji u selu Batusi na Kosovu.

B. S. je tada shvatio da je brutalnost partijske inteligencije bila ništa prema filozofima koji se domognu moći. Ovim je filozofski subjekt *Teorija* 1982 – 1986. bio uništen, a na scenu stupa nova politička klasa cinika koji sebe nazivaju filozofima, klasa duboko narcistički poveredena, resentimanski raspoložena i spremna na osvetu. Alijansa filozofije, konspiracije i terora – terora koji više ne preza od toga da uništi bilo koju instituciju, bilo koji odnos poverenja, zapravo jedan novi nječajevizam spreman da uništi svakog ko mu se na bilo koji način suprotstavi – tada, kada se istorijski pojavila, uspela je da uništi ne samo jedan filozofski subjekt u nastajanju nego posredno i čitavu Katedru za filozofiju; drugim rečima, filozofija je prognana za sledećih pedeset godina s fakulteta i iz javnog života.

Uskoro, samo godinu dana kasnije, cinici-filozofi ući će u savez s desperadosima *à la* Željko Simić koji su u međuvremenu preuzeli Univerzitetski komitet, spre-

Slavoj Žižek

Opscenost vlasti

– Varijacije na temu „Kant sa Sadeom” –

Kada se Jacques Lacan na početku spisa »Kant sa Sadom« pita koja je bila ona početna tačka u takozvanoj »istoriji ideja« koja je inicirala teorijski proces kroz koji je nakon dugotrajnog »inkubacijskog perioda« kao konačni rezultat izrasla psihoanalitička teorija, on na to pitanje daje, na prvi pogled, neočekivani odgovor: Kantova **Kritika praktičnog uma**. Zašto? Ukratko bismo mogli reći da je Kant bio prvi koji je teorijski artikulirao ono što u freudovskoj terminologiji nazivamo »s onu stranu principa zadovoljstva (jenseits des Lustprinzips)«.

Kant polazi od pitanja: Sta to podstiče našu volju, naše praktične delatnosti? Opšti odgovor glasi: to je neka predstava (**Vorstellung**) koja našu volju određuje kroz osećanje zadovoljstva ili nezadovoljstva koje objekat te predstave inicira u subjektu. Zamislimo da nekakav objekt i osećaj zadovoljstva ili nezadovoljstva, koji je vezan za taj objekt, inicira našu praktičnu delatnost. Ovakvo određenje naše volje ipak je svagda empirijsko, vezano za slučajne prilike i u Kantovom smislu »patološko«: za ljudsku svest, za čoveka kao konačno biće ne postoji predmet koji bi mu bio dat van njegovog iskustva. A to znači da je vrhovno Dobro, predmet a priori, predmet koji poseduje apsolutnu nužnost, nemoguće predstaviti i zamisliti u našoj svesti: »veliko D« — kojeg ćemo ovog puta pročitati kao »vrhovno Dobro«, a ne kao »veliki Drugi« — uvek je već sprečeno, precrtano. Ipak, Kant traga baš za takvim podstekačem naše volje, koji je bezuslovan, nezavisan od našeg iskustva,

211

STOJANOVIĆ, BRANIMIR
*Sentimentalno vaspitanje – logika
jedne biografije*

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2013.

majući ideološku platformu za novi partijski subjekt, Socijalističku partiju Srbije. Već tada se o tome niko nije usuđivao da piše, pošto su Mihailo i Dobrica – po principu obećanja kojim su kupili trojanske konje u redakciji *Teorije* – već uveliko kupovali urednike velikih javnih glasila. Jedini izuzetak bio je hrabri novinar *NIN*-a Lj. S. koji je napisao tekst o ovom sporu, omogućio članovima stare redakcije da govore i omogućio polemiku M. K. -a i Mihaila Markovića. To je jedini trag kojim je javnost pratila nestanak filozofskog subjekta *Teorija*.

Nasilje koje filozofi mogu da izvrše nad filozofima bilo je čak i komično, ali nasilje nad jednim filozofskim subjektom u nastajanju zločin je prve vrste. Časopis *Teorija* uskoro je postao ono što je pre 1982. i bio – anonimna publikacija anonimnih isihasta analitičke školske filozofije. B. S. je zajedno sa starom redakcijom napustio časopis i nikad nije postao član Filozofskog društva Srbije, ali je naučio da je nasilje koje otac vrši nad sinovima nasilje koje ne samo da drugi ne mogu da percipiraju nego su ga najmanje videli upravo oni nad kojim ga je otac vršio – sinovi.

M. K i S. Ž. su, nažalost, šest-sedam godina kasnije postali glavni promotori Mihaila Markovića. S. Ž. je u nedavno objavljenoj *Istoriji srpske filozofije* Mihaila Markovića proglasio logičnim krajem samokretanja filozofskog duha u sedamstogodišnjoj istoriji srpske filozofije, a M. K. u jednom vrlo patetičnom, afilozofskom i arefleksivnom *In memoriamu* posvećenom smrti Mihaila Markovića u *Politici*, pokazavši obojica da se ne sećaju sekvence filozofije *Teorija* 1982 – 1986, pošto takav tekst sigurno nikad ne bi objavili u časopisu u kojem su bili glavni i odgovorni urednici.

Paradoks da je Partija bila represivna prema filozofiji u doba socijalizma i da je saturirala filozofiju nije ništa u poređenju s totalnom destrukcijom filozofije koju su izvršili sami filozofi u ime demokratije, višepartijskog sistema i države. B. S. je zauzeo distancu ne samo prema Partiji, državi, višepartijskom sistemu, nego i prema filozofiji. Rešio je da promeni teorijsko polje i počeo da se bavi prvo teorijskom a onda i kliničkom psihoanalizom, pod velikim uticajem i prijateljskim vođenjem Sl. Ž. -a. Bez psihoanalize, B. S. nikad ne bi uspeo da razume paradoks da *Otac nije mene*, epohu u razvoju subjekta koja je skrivena unutar bezličnog i asubjektivnog fundamentalnog fantazma *Dete je tučeno* i koja subjektu ostaje potpuno izvan sećanja: ona je sasvim i je-

dino dostupna putem logičke konstrukcije na koju filozofi nažalost nisu bili spremni.

M. K. i B. S. su krajem osamdesetih zajedno vodili jedan neformalan kurs o Altiseru i Lakanu na Filozofskom fakultetu u Beogradu i to je bila njihova poslednja saradnja. Posle neuspeha da zajedno sa S. Ž. -om i B. M. -om pokrenu privatni časopis u čijem je prvom broju trebalo da izađe obiman intervju s Bogdanom Bogdanovićem o Mrtvouzicama, mentalnim zamkama staljinizma, B. S. i M. K. su prestali da komuniciraju zbog razlike u političkom razumevanju devedesetih.

Nakon nekoliko neprijatnih susreta u redakciji *Teorije*, B. S. je samo još jednom sreo Zorana Đinđića kada ga je 1989. godine prijatelj S. Š. zamolio da krene s njim da mu “čuva strah” i pomogne u intervjuu s Đinđićem za slovenački omladinski nedeljnik *Mladina*. Intervju je napravljen u Đinđićevoj sobi-stanu u Ulici Strahinjića bana, i nakon tri sata razgovora, kada je intervju već bio pri kraju i kada je prešao u neformalno ćaskanje, B. S. je pitao Đinđića: “Da li ti stvarno veruješ, kao što si napisao u *Književnim novinama*, da je Milošević Napoleon Bonaparta na belom konju koji ruši feude samoupravnog socijalizma širom Jugoslavije? Meni se čini da je on pre Bonaparta Marksovog *18. brimera Luja Bonaparte*.” Đinđić je odgovorio: “Nije važno u šta ja verujem, važno je šta je na dnevnom redu, a to je državno i nacionalno pitanje.” B. S. mu je odgovorio: “Zar nije najvažnije ko i kakav dnevni red pravi?” Đinđić se od srca nasmejao i nije ništa odgovorio.

Nelagodnost u psihoanalizi, 2008, Beograd

Kao kandidat Beogradskog psihoanalitičkog društva, B. S. je 2008. pozvan od koleginice, analitičarke B. A., da se priključi Komitetu biblioteke, jednom od četiri organa psihoanalitičkog društva: “Na Skupštini Društva ste predloženi da budete član Komiteta biblioteke. Da znate, ja sam vrlo autoritarna, zahtevam red i rad i imam velike ambicije s bibliotekom: želim da organizujem ciklus predavanja nepsihoanalitičara na psihoanalitičke teme ili teme bliske psihoanalizi, želim da naši članovi recenziraju knjige nove psihoanalitičke produkcije i želim da izdajem bilten *Večeri biblioteke*”. B. S. je pitao zašto bilten, zašto ne časopis. B. A. se nasmejala i rekla: “Kolega, vi ste ambiciozniji od mene.”

Dobrica Ćosić

Ukratko, B. S. i B. A. su uz pomoć kolega iz Komiteta prvo pokrenuli tribinu na kojoj su se pojavili predavači iz oblasti antropologije, teorije književnosti i teorije filma. Kandidati su prikazali preko petnaestak novih psihoanalitičkih knjiga, a paralelno s tim je časopis u osnivanju pokrenuo projekat “Nikola Mikloš Šugar” kojim je nanovo, nakon Petra Klajna 1979. godine, za novu generaciju psihoanalitičara prvi put otkrio prvog psihoanalitičara u Jugoslaviji koji je osnovao prvo lokalno psihoanalitičko društvo – Beogradsko psihoanalitičko društvo 1938.

Časopis je inicirao i prevod čitavog pisanog opusa N. M. Šugara s mađarskog i nemačkog, organizovao razgovor pod nazivom “Psihoanaliza i njeni neprijatelji” na kojem su psihoanalitičari Društva diskutovali o razlozima nepostojanja psihoanalize u javnom prostoru i odsustva istorijskog sećanja samih psihoanalitičara na istoriju psihoanalize u Jugoslaviji. Uz još nekoliko zanimljivih tekstova, ovo su sve bili elementi koji su se polako sakupljali da bi B. A. i B. S., s kolegama iz Komiteta biblioteke Društva, doneli odluku da pokrenu časopis *Arhiv psihoanalize* koji bi se bavio beleženjem događaja iz aktuelnosti i istorije psihoanalize u Jugoslaviji/Srbiji.

B. S. je tokom gotovo jednogodišnje produkcije časopisa često govorio B. A. da će nastati ogromni problemi nakon izlaska *Arhiva psihoanalize* pošto će prvi put usmeno predanje istorije psihoanalize postati pisana i javna istorija te da ne veruje da društvo ima kapacitet da prođe kroz ovaj proces bez lomova. B. A. se smejala i govorila da joj nikako nije jasno kako filozofi mogu tako lako da daju tako anticipativne procene šta će se desiti, odnosno da ova katastrofična anticipacija B. S.-a može lako da se interpretira, ali da će se uzdržati.

Istorija psihoanalize u Srbiji je jedna mučna, mračna i duga istorija zabrane, progona i diskriminacije psihoanalize i psihoanalitičara: počela je 1941. odlukom ministra Andreja Korošca da se kao “jevrejska nauka” zabranjuje na Beogradskom univerzitetu, nastavila smrću N. M. Šugara u logoru smrti Terezijenštat 9. maja 1945, zatim zabranom privatne psihoanalitičke prakse odnosno psihoanalize kao privatne edukacije i organizacije tokom socijalizma te sistematskim progonom i uništenjem svega što je njen tadašnji lider Vojin Matić napravio, pa sve do progona psihoanalize kao “sekte opasnih namera” tokom devedesetih godina.

Psihoanalitičari su od 1938, od kada je N. M. Šugar proizveo prva dva analitičara, Vojina Matića i Vladislava

Klajna, gotovo sedamdeset godina bili su neka vrsta ilegalnog pokreta otpora koji je razvio vrlo visok stepen netolerancije prema spoljnom svetu i gotovo nikakve navike da se tom svetu obraća.

Nažalost, katastrofična anticipacija B. S.-a se ostvarila: pred sam kraj produkcije časopisa, kada je na Skupštini Društva predložen kao tačka dnevnog reda, časopis je oštro kritikovala T. Š. P., praktično najuglednija članica i osnivačica novog Beogradskog psihoanalitičkog društva. Nakon toga, zahtevano je od Komiteta biblioteke da se pojavi na razgovoru s *ad hoc* komisijom sastavljenom od tri člana Izvršnog odbora Društva da bi se diskutovalo o pojedinim formulacijama iz Uvoda i mnogim drugim primedbama stavljenim na račun *Arhiva psihoanalize*. Komitet biblioteke je odbio najpre ton i način kako se na Skupštini govorilo o *Arhivu*, a zatim i bilo kakav razgovor u takvoj atmosferi.

Odlukom Izvršnog odbora, Komitet biblioteke je rasformiran, a pitanje *Arhiva psihoanalize* stavljeno je *ad acta*. Društvo je ušlo u međusobne borbe i rascepilo se, a odlukom Internacionalne psihoanalitičke organizacije 2010. uvedena je neka vrsta protektorata nad Beogradskim psihoanalitičkim društvom, koje je od 2007. ravnopravni član Internacionalne psihoanalitičke organizacije. Jedino što je B. S. promašio u svojoj katastrofičnoj anticipaciji jeste da se Društvo rascepilo pre, a ne nakon izlaska *Arhiva psihoanalize*.

Kada je prvi put pristao na bilo kakvo članstvo, B. S., koji je od 2002. godine član Beogradskog psihoanalitičkog društva, veoma dugo je mislio da su psihoanalitičari razumni ljudi koji poštuju princip realnosti i da, za razliku od filozofa, mogu da izađu na kraj sa socijalnim zapletom fundamentalnog fantazma “Dete je tučeno”.

Nažalost, našao se tamo gde je već bio 1979: u najvećem amfiteatru Filozofskog fakulteta u Beogradu, gde čeka odgovor na pitanje o izbačenim profesorima – dođuše, sada se osećajući kao stari pas koji leži kraj ograde: sve vidi, sve čuje, sve mu je jasno, ali mrzi ga da laje.

Histerik marksizma, Zagreb, 1980.

“Mi nismo učili filozofiju samo iz knjiga; V.S. i ja, mi smo bili dva zagrebačka fakina koja su, dok su studirala i čitala *Fenomenologiju duha*, da bi razumela odnos gospodara i sluge igrala te uloge. Prvo je V.S. bio moj gospodar mesec dana, a onda je V.S. bio meni sluga mesec dana. Tako

smo, vukući se ulicama Zagreba 1950, pored jednog izloga ugledali jednog mladića naslonjenog na zid, promrzlog i potpuno odsutnog, dakle bez ikakve samosvesti, koji nam je privukao pažnju. V. S. mi je rekao: “Šta misliš, da li bismo ovog čoveka, ako tako uopšte možemo da nazovemo ovu prikazu koja je potpuno van sebe, koja nema nikakav odnos sa sobom ni sa spoljnim svetom, dakle osobu bez ikakve osobenosti, ovu apsolutnu dekoncentriranost, mogli da proizvedemo u filozofa?” Ja sam rekao: “Što da ne, filozof je neko ko je potpuno is-pao iz sveta, neka praznina mrtvila egzistencije koja mora da najpre oseti u sebi i za sebe – ne biti subjekt da bi mogla da se subjektivira, hajde da mu pridemo i da vidimo o čemu se radi.”

“Ispostavilo se da je taj nečovek-čovek, kamen-čovek, upravo stigao s kamenog mesta, Golog otoka, i da nema gde da ode. Odveli smo ga u našu studentsku sobu i nahranili, dali mu krevet i on se posle nekog vremena malo oporavio. Taj čovek je sledeće godine pod našim mentorstvom – mi smo tada već bili asistenti – upisao filozofiju i danas ga znate pod imenom D. G., dakle najšarmantniji, najduhovitiji i naspekulativniji filozof praxisa.” Sve ovo je B. S.-u u 10 ujutru u svom kabinetu ispričao M. K., deset minuta nakon njihova formalnog upoznavanja.

Naime, prethodnog dana je B. S., student treće godine filozofije u Beogradu, pitao Z. K.-a, asistenta na predmetu Nemačka klasična filozofija koji je te godine B. S. slušao: “Da li je uopšte napisana neka filozofska knjiga vredna čitanja u Jugoslaviji?” Oprezan i didaktičan kakav je uvek bio, Z. K. mu je odgovorio: “Ne znam, kolega, šta ste do sada čitali, ali ja bih vam preporučio *Etički problem u delu Karla Marksa* M. K.-a.”

Vraćajući se kući s fakulteta, već skoro potpuno demoralisan ne baš sjajnom zbirkom knjiga izbačenih profesora s njegova fakulteta koje je poslednje dve godine čitao, prolazeći pored Nolitove knjižare u izlogu je ugledao *Etički problem u delu Karla Marksa*. Ušao je u knjižaru, kupio knjigu, negde oko jedan sat popodne ušao u gradski autobus i otvorio prve stranice Uvoda. Već nakon prvog pasusa, B. S. se osetio pogođen tekstom koji je pročitao. Još u autobusu je progutao Uvod i prvih desetak strana prvog poglavlja.

Do deset sati uveče završio je čitanje knjige u stanju povišene temperature i lakog bunila, spremio par stvari i seo u noćni voz za Zagreb. Rano ujutru B. S. je stigao u Zagreb, malo prošetao, raspitao se gde je Filo-

zofski fakultet te u devet ujutru ušao u zgradu fakulteta, našao kabinet M. K.-a i sačekao da se M. K. pojavi, mada nije znao kako izgleda. Negde u petnaest do deset na hodniku se pojavio jedan zdepast, žustar čovek koji se brzo kretao prema kabinetu. Još dok se približavao B. S.-u, B. S. je shvatio da je to M. K. Kad mu je prišao, upitao ga: “Da li ste vi M. K.?” M. K. se malo odmakao i pitao: “Da, zar nije očigledno da sam ja M.K.? Da li ste došli po potpis?” “Ne, ja sam došao zbog *Etičkog problema u delu Karla Marksa*.”

“Vidite, kolega, ja sam tokom okupacije bio potpuno u nekom stanju obamrlosti, ne bih mogao da kažem za sebe da sam bio živ, ali ni mrtav, nekako sam bio potpuno mrtav iznutra, ništa mi nije bilo jasno: hodao sam, govorio, išao u školu, ali nekako nisam imao nikakav kontakt sa sobom. Kada su partizani ušli u Zagreb, odjednom mi se sve razbistrilo, nekako kao da sam u navali naglog oživljavanja došao iznenada do jasnog uvida da je postojao neko ko se sve ove godine borio i mislio dok sam ja bio mrtav i zbunjen, i to mi je odjednom dalo svu moju egzistenciju.”

Tri sledeća dana u M. K.-ovu stanu u Petrovoj 10, B. S. i M. K. su nastavili da razgovaraju. B. S. je već nakon sat vremena razgovora u kabinetu bio pozvan na ručak kod M. K.-a, a onda i da prenoći u njegovoj radnoj sobi.

“Za razliku od mene i V. S.-a, asistenti D. N.-a Pilja Marković i drugi bili su zapravo partijska jedinica koja je delovala na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Oni su školovani u duhu Kratkog kursa SKPB-a. Mi smo tada imali običaj da se asistenti iz Zagreba koje je vodio V. F. sreću s asistentima iz Beograda koje je vodio D. N. Meni i V. S.-u to je uvek bila komična situacija, pošto niko od beogradskih kolega nije smeo da govori pre nego što mu D. N. da reč: “Hajte, Markoviću, recite nam deset crtica Hegelove dijalektike.” Nama koji smo već tada igrali pozorište s *Fenomenologijom duha* bilo je smešno da je Hegel sveden na deset crtica koje je D. N., uzgred budi rečeno, pred rat izmislio da pojednostavi Hegela za potrebe partijske propagande.”

“Vidiš”, tada su M. K. i B. S. već prešli na ti, “mi smo sve vreme zapravo bili u sukobu, a stvaran ozbiljan sukob počeo je 1963. godine oko osnivanja Jugoslovenskog filozofskog društva u Vrnjačkoj Banji. Mi smo tada hteli da stvorimo Jugoslovensko filozofsko društvo da bismo se odbranili od lokalnih partijskih birokratija, ali su nam tada utrapili V. V.-a da se kao filozofski najobrazovaniji visoki partijski rukovodilac pojavi na osnivač-

om skupu JFD-a. G. P. ga je nemilosrdno iskasapio rekavši mu nakon njegovog “filozofskog” referata da je napravio sedamnaest krupnih i bezbroj sitnih grešaka. To je tada bio skandal, ali niko od beogradskih filozofa nije smeo reč da kaže na tom skupu. Ja mislim, a i tada sam mislio, da je Pilja Marković imao ambicije da uđe u CK Srbije, da je kalkulisao i da je prodao ovu inicijativu ne bi li se domogao mesta u partijskom vrhu Srbije. Ja sam još šezdesetih, oko čuvene diskusije o “teoriji odraza”, u Piljinom tekstu video da je on zadržao teoriju odraza i postavio je drugim sredstvima, a da ne pričam o *Dijalektičkoj teoriji značenja* – to je čisti staljinizam.”

“Kada je propala šansa da bude izglasan u CK Srbije, Mihailo je postao drugi čovek, postao je jako osvetoljubiv, mračan i od tada zapravo postaje disident, sam sebe je počeo da shvata kao disidenta. Nikako nije mogao da shvati kako on kao najobrazovaniji filozof-marxista ne može ideološki da vodi Partiju. Mi iz Zagreba nikad nismo sebe shvatali kao disidente, a još manje smo imali ambiciju da budemo partijski filozofi; naprotiv, borili smo se da emancipujemo filozofiju od partije, da napravimo prostor za mišljenje. Tada smo, nakon propasti inicijative JFD, mi iz Zagreba pokrenuli *Praxis* i Korčulansku letnju školu. Ja sam bio protiv da se objavljuju Piljini tekstovi, a i oni drugih kolega iz Beograda, pošto je taj krug za mene uvek bio zapravo neka vrsta partijske škole u filozofiji i ako pažljivo čitaš njihove knjige i tekstove, oni uvek u tekstovima imaju vrlo staljinistički hepiend dijalektičke sinteze: s jedne strane hepiend u teoriji, a s druge horor u realnosti. G. P. je insistirao da u *Praxisu* objavljujemo tekstove kolega iz Beograda, nije hteo da se pravi rascep. Ja sam odbio Altisev tekst zbog staljinizma, a tek možeš misliti šta sam mislio o lokalnim staljinistima u filozofiji.”

Godinu dana ranije, nakon nekoliko susreta u Institutu za filozofiju i društvenu teoriju, Mihailo Marković pozvao je B. S.-a u svoju kuću na Senjaku. Primio ga je u radnoj sobi i izdeklamovao mu čega je sve predsednik, uključujući i Futurološko svetsko društvo do koga je u razgovoru jako držao, pričajući B. S.-u da je on uvek verovao u nauku i da je siguran da i futurologija može da bude ozbiljna nauka. B. S. je bio zbunjen, posebno futurologijom, ali je hteo da s Mihailom raspravi neke njegove starije ideje. Mihailo je bio ljubazan i srdačan, jako inspirisan za razgovor, ali susret s njim i propitivanje nekih ideja iz njegovih knjiga, posebno iz *Dijalektičke teorije značenja*, nisu ostavili nikakav utisak na B. S.-a.

Štaviše, B. S. je bio u šoku kada je na zidovima nakon prve ture razgovora, kad je Mihailo otišao da B. S.-u donese kafu, opazio slike Miće Popovića. Naime, iz nekog razloga B. S. je verovao da filozofija praxisa i konceptualna umetnost, tada popularno zvana nova umetnička praksa – saraduju. Naime, protagonisti nove umetničke prakse su sredinom sedamdesetih objavljivali vrlo zanimljive tekstove o umetnosti i revoluciji, tražili raspuštanje institucija umetnosti, zahtevali svetski štrajk umetnika. Misleći da je to osnov bliske saradnje s filozofima koji zahtevaju revoluciju i koji su razvili kritiku institucija socijalizma, B. S. je naivno i drsko pitao Markovića: “Šta će vam ovaj Mića Popović na zidu, pa zar vi niste saradivali s umetnicima nove umetničke prakse?”

Mihailo je bio ne manje zbunjen: “A šta je to nova umetnička praksa?” Da bi smanjio napetost zbog neprijatnog i netaktnog pitanja, objasnio je B. S.-u da je on zadivljen novim realističkim obrtom Miće Popovića, da je on vratio na scenu realizam koji je uvek bio pogonska snaga levog pokreta... B. S. je bio u ne manjem šoku objašnjenjem da Mića Popović ima neke veze s levicom, posebno zato što je Mića Popović tih godina bio snažno involviran u lokalni antikomunizam, što je i rekao Mihailu. Tada je Mihailo postao hladan i B. S. je prosuo vruću kafu na milje malog stola za kojim su sedeli. Mihailo je odjurio u kuhinju po krpu te se nekako kroz B. S.-ovo izvinjavanje zbog prčinjene štete i Mihailovog truda da je sanira razgovor završio.

Trideset godina kasnije, stvari ovog razgovora za B. S.-a su razjašnjene u tekstu osnivača psihoanalize u Srbiji N. M. Šugara *O zaraznom karakteru omaške*, jednom genijalnom i anticipativnom tekstu i za današnju psihoanalizu, i dan-danas sakrivenom od očiju javnosti u Srbiji pošto je objavljen jedino na nemačkom jeziku u Frojdovom *Imagu*: u svakoj intersubjektivnoj relaciji, kaže Šugar, u igri postoji ne dvoje nego četvoro – dva svesna i dva nesvesna; odnosno, isto onako kako dva svesna razgovaraju istovremeno, i dva nesvesna su u neposrednoj interakciji. Dakle, Šugar umesto mračnog, aistorijskog i avremenskog nesvesnog otkriva anticipativno i intersubjektivno nesvesno.

Kada je pitao Mihaila za novu umetničku praksu, Mihailo mu je rekao da ne zna ništa o tome (svesno), a da B. S.-ovo čuđenje za Miću Popovića nije opravdano (nesvesno) pošto je relizam politika levice. Već promena teme i pažnje s Mihailovog dela na Miću Popovića bio je B. S.-ov (nesvesni) signal Mihailovom nesvesnom da

Mića Popović

STOJANOVIĆ, BRANIMIR
*Sentimentalno vaspitanje – logika
jedne biografije*

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2013.

se aktivira. Kada je B. S. rekao da ga čudi da jedan antikomunista realizmom baštini levicu (svesno), Mihailo je začutao (nesvesno/otpor). Da bi prekinuo neprijatno ćutanje, B. S. je prolio kafu (nesvesno) na stolnjak, što je kao i svaka omaška ambivalentna radnja.; B. S. je hteo da poteče razgovor, makar i crn, i istovremeno da kazni Mihaila zbog kolaboracije s antikomunistima. Mihailo, umesto da nastavi razgovor, beži u domaćinski *acting out* (nesvesno) čišćenja crne mrlje antikomunizma levice na belom miljeu i stolu, čime B. S.-u poručuje (nesvesno) da je razgovor završen.

Dakle, tema antikomunizma levice bila je centralno pitanje beogradskog praxisa i o tome se nije smelo govoriti pošto je to bila tajna i za sam beogradski praxis, a za Mihaila i ceo život – naime, on je umro u uverenju da je iskreni levičar koga je ceo svet izdao. Najpre staljinista, zatim antistaljinista, pa komunistu, pa antikomunistu, i na kraju neoprogresista, neko ko veruje u beskonačan napredak nauke e da bi na kraju postao reakcionarni rasista koji je klasno pitanje sveo na pitanje klasnog naroda za koje je Marks mislio da je najreakcionarniji oblik populističkog socijalizma. Uostalom, sam Marks je za Srbe i Hrvate nakon njihove participacije u gušenju građanskih revolucija po Evropi rekao da su to reakcionarni narodi po sebi i za sebe. Nasuprot tome, Mihailo Marković je verovao da su Srbi po sebi i za sebe revolucionaran narod upravo dok su kasapili i uništavali dojučerašnju braću u ratovima devedesetih u Jugoslaviji.

Kasnije, mnogo godina kasnije, B. S. je od M. Ž.-a čuo da je Mihailo nakon njihovog razgovora u Institutu pričao da mu je Državna bezbednost poslala nekog mladog studenta filozofije. Još mu je rekao da ga je Lj. T. branio, rekavši mu da je siguran da B. S. nije agent DB-a jer je imao priliku da s B. S.-om u nekoliko navrata razgovara i da pre misli da je B. S. idealista bez kompasu.

Remake Korčule, Komiža, 1982.

“Revolucija je epohalno izostala. Treba zaboraviti revoluciju, trebamo se baviti empirijskim analizama društvenih trendova i konsenzusom o političkoj zajednici.”

Ovo je bio ton i sadržaj uvodnog predavanja Ž. P.-a na skupu “Dani Ante Fjamenga” u Komiži na ostrvu Vis, čija je najava prostrujala kroz filozofsku Jugoslaviju i od-

mah bila od svih pozvanih interpretirana kao obnova Korčulanske letnje škole i *Praxisa*. B. S. nije mogao da veruje šta je čuo od uvodničara čiji je referat zvučao pre kao opelo, a ne obnova *Praxisa*. Dakle, od sada, nema revolucije nego samo konsenzus i zajednica.

B. S. je jedva sačekao da Ž. P. završi referat, i mada nikad pre nije imao prilike da javno govori na filozofskom skupu, ne opazivši tremu s kojom je nastupao, ustao je i rekao: “Sramota je da čujemo jedan ovakav referat kao uvodni referat koji je je trebao da najavi obnovu Korčule. Adornov stav o epohalnom odsustvu revolucije nije poziv na odustajanje od revolucije ili zabrana mišljenja jednog epohalnog subjekta revolucije. Sasvim je neprimereno da neko ko se u filozofskoj javnosti smatra političkim glasnogovornikom druge generacije filozofije praxisa poziva na opoziv zahteva za traganjem za subjektom revolucije, kako nas uči Milan Kangrga.” To šta je B. S. čuo iz usta Ž. P.-a nakon svojih reči je nešto što je ličilo na smesu vrištanja, pretnji i urlanja, a ono što se moglo razbrati je sledeće: da ne sme više da se čuje reč revolucija i da studenti treba da se disciplinuju, a ne da idu okolo i da pričaju o revoluciji.

B. S. je nakon ove neartikulisane dreke, patronizovanja i pretnji napustio salu. Za njim je istrčao L. V., čestitao mu na nastupu i zamolio ga da se vrati u salu da bi prisustvovao diskusijama. B. S. je zahvalio na podršci, ali odustao od vraćanja.

Čak je i spakovao stvari da se vrati za Beograd i dok je čekao autobus u kafeu na rivi, prišao mu je jedan mladić, nešto stariji od B. S.-a, i predstavio se: “Ja sam I. B. i magistriram kod Gaje Petrovića na filozofiji praxisa. Inače sam iz Prištine i radim kao novinar *Rilindje*. Jako mi se svideo tvoj nastup.”

Tada je B. S. prvi put sreo filozofa iz Prištine i uopšte po prvi put sreo kosovskog Albanca. Odmah mu je ispričao o sudbini peticije koju su u Beogradu napisali o puštanju studenata i đaka pohapšenih na protestima i kako je peticija bedno prošla. I. B. je malo ćutao, a onda rekao B. S.-u da su hiljade ljudi uhapšene, da se drže po zatvorima bez ikakve optužnice, da se pohapšeni ljudi teraju da potpišu optužnice u kojima ih terete da su agenti Envera Hodže.

Do tada B. S. nije razmišljao kako sve to izgleda na Kosovu, čak dok je pisao i distribuirao peticiju o puštanju pohapšenih, ali tek je tada vrlo zorno saznao da su gradovi u okruženju vojske, da je ceo savezni i srpski DB po kosovskim gradovima, tako da je tada po prvi put zai-

Milan Kangrga

sta shvatio šta znači da je uvedeno vandredno stanje. Tada je B. S.-u sinulo da ako on koji sam sebe smatra dosta dobro politički informisanim nije znao šta znači vanredno stanje u njegovim vulgarnomaterijalnim manifestacijama, onda je mogao da zamisli šta tek drugi koji nisu uopšte brinuli za politiku – a takvih je u socijalizmu bilo previše – o tome misle i znaju. Drugim rečima, Kosovo je od 1981. postalo drugo ime za “ne želim ništa da znam, ne želim ništa da mislim.”

Tada su se B. S.-u i I. B.-u za stolom priključili i M. S., politikolog iz Zrenjanina, S. A., student filozofije iz Zagreba i B. C., student filozofije iz Splita, koji su se vešto i s puno strasti priključili diskusiji oko kosovskog problema. B. S. je već zaboravio na odlazak za Beograd, a mala grupa koja se oko njega skupila bila je ona koja ga je podržavala u kritici Ž. P.-a. Stolu su se priključili i D. M. i M. Ž., praxisovci iz Beograda, i nastavili su priču o Kosovu. Polako kroz diskusiju, M. Ž. i D. M. zastupali su stav da je pobuna na Kosovu pretpolitička pobuna, da nije klasno artikulisana i da je u osnovi nacionalistička.

M. S. je rekao: “Izvinite, uz puno uvažavanje, ja mislim sasvim suprotno: da su Albanci u Jugoslaviji jedini politički subjekt zato što su jasno iskazali da žele jednakost s drugim narodima.” To je eksplodiralo kao bomba. D. M. i M. Ž. nisu hteli ni da čuju da se radi o političkom subjektu, ostali su pri tome da su Albanci politički zakasneo narod i da je njihov zahtev pretpolitički: “A šta treba da čekaju Albanci, kraj istorije ili strašni sud da bi postavili zahtev za jednakošću. Zahtev za jednakošću nikad ne može da bude pretpolitički!” rekao je B. S. Ostali za stolom se nisu mešali ili nisu osećali pravo da se mešaju u ovaj srpsko-srpski obračun. I. B. je ćutao i nije ništa rekao. Razgovor je završen tako što je M. Ž. počeo da se dere da mi nemamo pojma, da smo mi studenti, da smo se juče ispileli a da sad mi nešto znamo. M. Ž. je ustao od stola i otišao, a za njim i D. M. s nešto više stila, pravdajući M. Ž.-ovo ponašanje toplim vremenom i uzbuđenjem oko obnove filozofije praxisa.

Ž. P., filozof druge generacije praxisa, proslavio se krajem osamdesetih jednom drugom opstrukcijom pokušaja levice da se konsoliduje i reaguje na užasne prilike kraja osamdesetih, kada je maestralnom taktičkom partijsko-policijskom operacijom neformalni skup Inicijative jugoslovenskih intelektualaca pretvorio u osniivački sastanak partije UJDI – Udruženja jugoslovenske demokratske inicijative.

Krajem osamdesetih, na jednom od tada mnogobrojnih gostovanja briljantnog filozofa ljubljanske levice R. M.-a u Beogradu, L. V., filozof iz Zagreba, Ml. K., filozof iz Beograda, i B.S. dogovorili su se da u Zagrebu u prostoru Društva za humanistiku pokrenu inicijativu jugoslovenske filozofske levice kroz jedan konsultativni skup na kome bi se upoznale mlađe generacije jugoslovenskih levičara koje nisu imale priliku da sarađuju zbog devastirajućih učinaka politika nacionalista.

Međutim, umesto konsultativnog skupa na kome su se skupili, već dok su ulazili u salu Društva za humanistiku videli su da na poziciji moderatora odnosno predsedavajućeg sedi Ž. P. R. M. i B. S., koji su učestvovali u pripremi skupa, nisu do tada čuli da će Ž. P. učestvovati i bili su potpuno zatečeni sledećim prizorom: još dok su sedali oko velikog okruglog stola, na vrata je nagrnulo nekoliko kamermana RT Zagreb. Sve kamere su odmah bile uperene u Ž. P.-a, koji je pročitao prethodno napisano saopštenje koje niko od organizatora, bar ne onih van Zagreba, nikad nije video: da se oseća potreba za formiranjem jedne jugoslovenske partije pod nazivom UJDI itd. itd. Prilog je uveče pušten u udarnom terminu vesti na RT Zagreb. Dok je još čitao saopštenje, R. M. i B. S. su negodovali, ali odmah nakon snimljenog govora Ž. P.-a kamermani su malo švenkovali po sali lica prisutnih pedesetak studenata i mladih intelektualaca uglavnom iz Ljubljane i Zagreba i odmah nakon toga istrčali napolje. R.M., B. S. i još neki mlađi sociolozi iz Ljubljane počeli su da protestuju da ovo nikad nije dogovoreno, da je predviđen sastanak Jugoslovenske intelektualne inicijative a ne osnivanje partije, i to nikako Demokratske partije, ma šta to značilo. B. S.-u nikad do kraja nije bila jasna uloga L. V.-a u ovome, ali je tok događaja naglo uzeo drugi smer, tako da ni danas, iako su ostali u prijateljskim odnosima, nikada ovu stvar nisu raspravili. Uglavnom, šansa za konstituciju jugoslovenske levice je maherskom aproprijacijom Ž.P.-a pretvorena u bezubu partiju UJDI koja se ubrzo raspala na lokalne nacionalne partije, a na kraju, nakon mnogih preimenovanja, završila bar u Srbiji kao najkonzervativnija liberalna partija.

Ako je išta u intelektualnom i političkom angažmanu Ž. P.-a ikada bila stvar politike i intelektualizma, bar je danas jasno da se iz njegovog dugogodišnjeg delanja polako pojavila pozicija u svetu realpolitike koja bi mogla da se nazove – pregovarač. Naime, najnovija politička delatnost Ž. P.-a, pokušaj razbijanja Plenuma Filo-

zofskog fakulteta u Zagrebu 2009. godine, jasno pokazuje da se radi o profesiji pošto istu tehnologiju razbijanja, unošenja smutnje i devastacije levice koristi već trideset godina: najpre napadne one s kojima je tobože u prirodno prijateljskim odnosima, onda ponudi državi posredničku, ekspertsku ulogu, onda pregovara, i na kraju levu inicijativu stavi pod kontrolu devastirajući je.

Histerik u raljama antibirokratske revolucije, Beograd, 1983.

Uglavnom, trodnevni susret B. S.-a i M. K.-a završio je dogovorom da će B. S. otpočeti inicijativu da se M. K.-a pozove da jednom u semestru na Filozofskom fakultetu u Beogradu drži ubrzani kurs etike.

Inicijativa je prošla i Kangrga je došao u Beograd. To je bilo prvo gostujuće predavanje na Katedri za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu od 1972. godine. Dolazio je svake godine, gotovo uvek u isto vreme: dan pred sajam knjiga, što je bio i dan pred rođendan B. S.-a, što je bio dan Oktobarske revolucije po novom kalendaru. Gostovanja su trajala sledeće četiri godine i uvek su isto izgledala: ujutru bi B. S. čekao M. K.-a na železničkoj stanici; odatle bi otišli do hotela i do tad bi se već dobro zagrejali pićem; onda na škembiće/tripice, koje je M. K. obožavao, u kafanu pored FF-a; zatim predavanja koja počinju u 10 i završavaju u 16 sati, zatim ručak i kafana, puno alkohola i bulumenta raznih ljudi: Milorad Vučelić, Lj. K., M. S., Ml. K., Z. K., mlađi studenti koji pokreću studentski filozofski časopis *Zarez...* Ukratko, jedno ogromno šaroliko društvo M. K.-ovih obožavalaca. Prve dve godine M. K.-u izlazi po jedna nova knjiga u Nolitu, zato i pravi dogovore za gostujuća predavanja u vreme Sajma knjiga u Beogradu. Tada i *Teorija* objavljuje veliki intervju s njim i on postaje velika filozofska zvezda u Beogradu. Najbolje što je u to vreme moglo da se čuje u školskoj filozofiji najzad je stiglo i u Beograd. Ali njegov je dolazak u Beograd pokrenuo još nešto: jednu ogromnu frivolnost beogradskih praxisovaca prema njemu.

M. K. je tada pričao B. S.-u, zapenušao od besa, da ga je Mihailo zvao na sastanak kod Dobrice Ćosića i da je on to glatko odbio jer nije imao šta da priča s Dobricom koji je za njega bio totalni opoziv duha i uma, čovek bez smisla za šalu koji nikad u društvu nije razumeo vic. S Mihailom bi još i imao šta da podeli, ali s Dobricom baš ništa.

“Ja sam dobio Humboltovu stipendiju i nekako se od vremena kada je G. P. bio na Humboltu uvrežio običaj da ko god dođe na Humbolta iz Zagreba ritualno treba da ode i kod Hajdegera na razgovor. Naš domaćin je uvek bio Hajdegerov asistent koji je bio zadužen za dogovor oko posete Hajdegeru. Međutim, ja sam već u Zagrebu doneo odluku da neću da idem kod Hajdegera pošto je meni taj seljački patos i taj stil bavarskog seljaka zagledanog u planine bio nepodnošljiv; ja sam bio dete s ulice, uličar opijen gradom, a da ne govorim o njegovom rektorskom govoru koji je za mene bio neoprostiv. Osim toga, na prethodnom studijskom boravku sam imao neprijatno iskustvo sa sličnom posetom Gadameru kod koga sam imao istinsku želju da odem: namučio sam se oko dogovora, trebalo mi je šest meseci da ugovorim sastanak, da se prenežem, da gubim vreme ne bih li došao u priliku da s njim razgovaram. Kad sam najzad došao do njega, razgovarali smo dva sata, jako neprijatna dva sata pošto je stalno pokušavao da me stavi u situaciju da ga nešto pitam kao dačić, a ja sam hteo ravnopravan razgovor. Za ta dva sata nije mi ponudio ni čašu vode. Od tada sam završio s hermeneutikom, to smatram teškim prenežanjem i nekom vrstom religiozne filozofije gde je filozof sveštenik smisla, a ne čovek koji misli.”

“Kako je vreme prolazilo, Hajdegerov asistent je počeo da postavlja pitanje kada ću poželeti da se sastanem s Hajdegerom. Ja sam se na početku pravdao zauzetošću, ali vreme je odmicalo i postajalo je sve više deplasirano da se vadim na manjak vremena. Iskoristio sam priliku da na večeri na koju sam pozvan kod Hajdegerovog asistenta kažem šta mislim o tome. Pošto smo na večeri bili samo njegova žena, on i ja, ja sam iskoristio priliku da mu preko žene saopštim šta mislim o Hajdegeru i svojoj poseti njemu. Rekao sam: ‘Gospodo, vi imate divnog muža, intelektualca i sofisticiranog građanina. Meni nije jasno, šta takav čovek traži s onom seljačinom od Hajdegera?’”

“Naravno da posle toga nikad više nisam podstican u želji da se sretnem s Hajdegerom, to je za njega bilo dovoljno da odustane. Eto, ako sam mogao da odbijem Hajdegera, šta mi treba da se vucaram po Dobričinim salonima. Ako hoće da razgovara sa mnom, zašto me Mihailo jednostavno ne pozove u kafanu?”

Hans-Georg Gadamer

Međutim, mnogi su tada hteli nešto od M. K. -a u Beogradu. Nakon predstavljanja svoje knjige na sajmu, M. K. je pozvao B. S. -a da zajedno s njim ode u jednu posetu u kuću F. C. -a na razgovor, politički razgovor s F. C. -om i Dragošem Kalajićem. "Hej B., moraš da kreneš sa mnom pošto ne znam šta ti dečki hoće od mene. Ja znam tog malog C. -a, on je fin dečko, preveo je *Ljubav na Zapadu* Denija de Ružmona, ali šta hoće Kalajić, pa ja ni ne znam ko je on. Znam da je neki slikar i ideolog Medijale, ali ja ne znam šta oni sa mnom imaju politički da razgovaraju. Hajde, budi sa mnom."

Kad su došli u kuću F. C. -a na Dedinju, tamo je bio veliki parti. Jedno su se vreme B. S. i M. K. zabavljali s ostalim gostima, ali je bilo jasno da F. C. i Dragoš Kalajić hoće razgovor nasamo s M. K. -om. Kad su ga pozvali u jednu sobu u drugom delu kuće, on im je rekao: "Sa mnom ide i moj beogradski asistent B. S." Oni su rekli da nemaju ništa protiv.

Kad su došli u sobu, razgovor je počeo F. C.: "Vi znate, gospodine M. K., da sam ja preveo knjigu Denija de Ružmona *Ljubav na Zapadu* i da je vi često citirate, odnosno da vaš koncept građanina i građanskog sveta kao izraz superiornosti Zapada možda može da bude platforma za rešenje krize u Jugoslaviji." Tada je preuzeo Dragoš Kalajić: "Vi, gospodine K., možda ne znate za moj rad koji do sada nije bio filozofski relevantan, ali ukratko, mi mislimo da biste vi mogli da budete politički predvodnik jednog bloka građanski orijentisanih Srba i Hrvata pošto vaš koncept građanskog društva može da bude solidan osnov za jednu koaliciju Srba i Hrvata koji bi nakon socijalizma mogli da budu hegemoni osovina nove Jugoslavije."

B. S. je trljao oči, nije mogao da veruje šta čuje. Iako je odvrtao M. K. -a da uopšte ode na taj sastanak pošto je Kalajić pronosirani antikomunista, čak neka vrsta manekena-fašista u Srbiji, M. K. je bio izričit da hoće sastanak zbog nekog duga prema ocu F. C. -a. Kad su čuli još salvu sličnih gluposti i predloga za spasavanje Jugoslavije i srpskog i hrvatskog građanstva i kad se očekivalo da M. K. nešto kaže, on je jedno vreme ćutao, a onda iznenada rekao: "Gospodo, hvala što ste me informisali o svojim političkim namerama i kako vidite moju ulogu u tome. Ja mogu samo da zamolim mog beogradskog asistenta, gospodina B. S. -a, da vam on odgovori umesto mene!" Bez dvoumljenja, B. S. je odgovorio: "Gospodo F. C. i Dragoše Kalajiću, možete da se nosite u tri lepe pizde materine!" Na to je M. K. rekao: "Potpuno se slažem s

gospodinom asistentom!" Ustali su i napustili kuću, umirući napolju od smeha šta su doživeli. Dugo posle toga su jedan drugog u spomen na taj događaj zvali gospodin M. K. i gospodin asistent.

Ništa manje deliričan nije bio susret u garderobi Kolarčeva narodnog univerziteta, gde se M. K. pripremao za nastup na jednoj tribini na koju je pozvan. Dok su M. K. i B. S. sedeli i razgovarali, u garderobu je ušao Vojislav Šešelj s nekom kapom na glavi i kokardom na njoj: "M. K., došao sam da ti kažem da smo ja i ti od sada klasni neprijatelji i da to primiš k znanju." M. K. ga je odmerio od glave do pete, pogledao u B. S. -a kao da ne može da veruje šta je video, tražeći od njega neko objašnjenje, ali se brzo pribrao i rekao: "Meni se čini, Vojo, da smo ja i ti od ovog trenutka postali ne klasni nego ratni neprijatelji."

Književne novine, Beograd, 1984.

Paralelno s novim filozofskim knjigama u kojima je bezuspešno tražio formulu neotudenog i nerascepljenog subjekta koji je trebao da bude i subjekt revolucije, M. K. je imao i beogradsku žurnalističku avanturu u *Književnim novinama*. Naime, tada je na poziv redakcije objavio tekst o Narodnoj biblioteci Kosova. Taj je tekst bio i prvi povod svađe i nerazumevanja između M. K. -a i B. S. -a. Naime, u tekstu je M. K. na primeru tada izgrađene Narodne biblioteke Kosova izveo teoriju o tome da su tako grandiozne i glupe građevine lokalne birokratije primer inferiornosti malih pretpolitičkih naroda koji svoju neistoričnost kompenzuju besmisleno skupim građevinama.

Tekst je bio objavljen neposredno pred njegovo gostovanje u Beogradu i B. S. ga je po prvi put sačekao bez velikog entuzijazma, čak namrgođen. Odmah čim ga je video na železničkoj stanici, M. K. je pitao šta nije u redu. Pošto je njihov odnos od početka bio potpuno otvoren onako kako je i Kangrga citirajući Hegela u jednom susretu natuknuo B. S. -u: "Otvorenost je najveće lukavstvo", B. S. mu je bez okolišanja odmah rekao da mu je tekst u *Književnim novinama* skandalozan i da ide na ruku brutalnom vanrednom stanju na Kosovu. M. K. se zbunio; najpre je bio defanzivan, ali onda je rekao da je na njemu da govori istinu i da je on radio što i uvek radi: kritikuje neodgovornu birokratiju. Tada mu je B. S. rekao da je to gola apstrakcija i da kritika socijalističke

birokratije nije više tema i da, osim toga, o Albancima s Kosova govori kao o pretpolitičkom, neistorijskom narodu. M. K. je tada pobesneo i rekao da je istina da su oni seljački, pretpolitički narod, neko ko iz feudalizma pokušava da uđe u civilizaciju građanskog društva, a to ne može da se uradi u jednoj generaciji. “Ne, nego treba da sačekaju tvoju novu knjigu pa da uđu u građansko društvo! Osim toga, šta imaš protiv seljaka, pa oni su bili ti koji su izneli NOB, nisu srsпки i hrvatski građani-purgeri ušli u borbu s nacizmom nego seljaci!” pobesneo je i B. S. M. K. je tu začutao, po prvi put nije imao odgovor, što je iznenadilo B. S.-a. Privremeno su zakopali sekire, ali njihov odnos i pored sveg budućeg viđanja nikad nije bio isti.

B. S. sada retroaktivno sebi zamera što u Kalajiće-
vu i F. C.-ovu čitanju M. K.-ova koncepta građanina i građanskog sveta nije prepoznao problem samog M. K.-a, a ne njegovih interpretatora; što je, da bi od sebe sakrio bolnu istinu, zajedno s M. K.-om odigravao rituale proganjanja reakcionara, ne prepoznajući u M. K.-ovoj filozofiji reakcionarno jezgro, pošto je tad već bilo jasno da je njegova pozicija iz novoobjavljenih knjiga, posebno teorija o pokvarenosti i prepredenosti muslimanskog duha bila doslovce – u situaciji raspada Jugoslavije – rasistička.

Mnogo godina kasnije (2007, pred M. K.-ovu smrt), ovaj žustri razgovor između B. S.-a i M. K.-a dobio je epilog. Naime, u nekoj vrsti ispovesti pred smrt, M. K. je objasnio onaj deo koji je ispričao B. S.-u u jednom od prvih viđenja koja je predstavio kao obamrlost za vreme rata, zapravo totalno unutrašnje mrtvilo. Naime, priznao je da je mobilisan u domobrane, da je 1944. odveden negde u Austriju da se školuje kao domobranski oficir i da je kraj rata dočekao u Zagrebu u činu domobranskog poručnika. Tu je na obuci naučio nemački, tako da ga je dobro znao i na svu ga sreću iskoristio za briljantne interpretacije Hegela i prevod *Fenomenologije duha*. Ali, ono što nikad sebi nije objasnio jest otkud to da ga je pobjeda partizana izukla iz mrtvila kada je istovremeno svojom filozofijom gajio prezir prema seljaštvu, malim narodima, pretpolitičkim i neistorijskim narodima, svemu onom što su narodi Jugoslavije bili pred Drugi svetski rat. Odnosno, on nikada nije filozofski mislio revoluciju koja mu je bila pred nosom – jugoslovensku revoluciju.

Deo objašnjenja za ovaj reakcionarni rasizam sigurno leži u sublimnom filozofskom opravdavanju za participaciju u domobranskoj kvislinškoj formaciji, a kritika pretpolitičkih naroda bila je zapravo osveta domobrana u njemu seljacima-partizanima koji su ga iznenadili u njegovom životu izvan mišljenja. Osim toga, delom je objašnjena odbojnost prema Hajdegeru: participacija u nacionalsocijalističkoj vojnoj mašineriji, dođuse, u slučaju M. K.-a u perifernoj kvislinškoj ratnoj formaciji, makar i protiv njegove volje, izazivala je u M. K.-u jak osećaj krivice koji je nadkompenzovao drskim i netaktičnim odbijanjem razgovora s Hajdegerom, i to, naravno, opet zbog seljaka u njemu, negrađanina, a ne zbog ideološkog sukoba u samom M. K.-u. Jednostavno, M. K. nikad nije smeo da pomisli da se nakon domobranske epizode nađe na strani van politike i zaštite apstrakcije revolucionarnog subjekta koji ga je štitio od reakcionarnog rasiste u njemu.

Nažalost, onaj ko ne zna i ne usuđuje se da misli regresiju i prošlost ostaje večno zatočenik regresije i prošlosti; zapravo, ako se on ne bavi prošlošću, onda prošlost počinje da se bavi njime. Osim toga, onaj ko ne sluša i ne drži ozbiljno do onoga što drugima preporučuje kao kategorički imperativ: “Otvorenost je najveće lukavstvo”, završava u “seljačkoj pokvarenosti ili pritvorenosti”, kako to Hegel kaže u nastavku ovog stava.

Dakle, da je kao fihteanac – kakvim je sebe uvek predstavljao i voleo da ga drugi takvim vide – bio bolno iskren, da je ostao na nivou Fihteovog stava “kakav si čovek, takvu i filozofiju biraš”, kako je drugima preporučivao i od njih zahtevao, morao bi kao prvi stav svoje filozofije da ima jednu jednostavnu misao: “Bio sam domobran. Šta to politički i filozofski znači?” Naime, sasvim suprotno, jako je često u besu napadao stav D. R.-a, zagrebačkog filozofa politike, koji je na svojim predavanjima – očigledno se suprostavljajući Kangrginom humanističkom patosu – voleo studentima da kaže: “Čovek je govno.”

Prećutkivanje, sakrivanje domobranske prošlosti nije M. K.-u nikad dozvolilo da misli nacionalsocijalističku revoluciju evropskog građanstva i konsekvence jedne simularne revolucije pred kojom je evropsko građanstvo kapituliralo i nestalo s istorijske scene; štaviše, podsvesno je mrzeo one koji su ubili mrtvilo u njemu, mrtvilo građanskog reda i uljuđenosti – seljake-partizane.

Borderline filozof, Beograd, 1985.

“Pre neki dan sam sedeo baš u ovoj kafani s M. K.-om”, užurbani i zadihani B. S. je pričao Sl. Ž.-u prolazeći pored omiljene kafane M. K.-a u Beogradu i krećući se k stanu gde je tada živeo, “i on je naširoko objašnjavao kako propadaju kafane, a da su one rodno mesto demokratije i građanskog društva.”

“Tu su i završile”, rekao je Sl. Ž.

“Ko je tu i završio?”

“Demokratija i građansko društvo su završile u kafani, to je samo kafanska priča.”

Ovo je bio drugi alarm B. S.-u to veče kada je upoznao Sl. Ž.-a. Prvi je doživeo desetak minuta ranije ispred Doma omladine gde se sreo sa Sl. Ž.-om na molbu svog druga S. Š.-a koji ga je zamolio da se upozna i vidi sa Sl. Ž.-om te mu objasni zašto nije mogao da dođe da se vide. Da to neki filozof u Jugoslaviji sredinom osamdesetih iskaže za demokratiju i građansko društvo bio je nemoguć slučaj. Naprotiv, filozofi su se utrkiivali u promociji parlamentarne demokratije i građanskog društva bez ikakve filozofske refleksije. Jedini koji je imao distancu bio je Mihailo Pilja Marković, koji je predlagao bespartijski pluralizam, neku vrstu konzervativne revolucije koja je trebala da postojeći sistem zameni proširivanjem baze subjekata koji participiraju u moći, ali pod uslovom da se hegemonija dominantne ideologije ne dovede u pitanje. B. S., koji je i sam imao jako velik problem s M. K.-ovim građanskim društvom i demokratijom, emfazom Čoveka i Građanina, tada nije razumeo šta stoji iza ove jednostavne konstatacije o demokratiji i građanskom društvu koji su završili u kafani – filozofski antihumanizam i jedan nov koncept subjekta.

“Zdravo, ja sam B. S., prijatelj S. Š.-a. On me zamolio da te pozdravim i da ti se izvinem što nije završio prevod tvog teksta. Juče mu je umro otac.”

“Baš je morao sada da umre kada meni treba taj prevod”, odgovorio je Sl. Ž. kroz smeh.

Ova surova šala, potpuno odsustvo empatije, bilo je nešto blisko B. S.-u koji je i sam bio sklon toj vrsti “govora misli” koju bi normalan čovek zbog okvira socijalnih konvencija obično prećutao, ali ovo sto je čuo od Sl. Ž.-a dogodilo ga je na dvostruki način: uvek je on bio taj koji

je uspevao da iznenadi sagovornika tako što bi uobičajeno sakrivan deo misli o stvari o kojoj se radilo brutalno iskazivao bez ikakve empatije za sagovornika ili sebe; štaviše, bio je poznat po brutalnosti i teroru nekonvencionalnosti, odnosno iznenadilo ga je da postoji pankerski filozof, što mu je prvo prošlo kroz glavu kada je čuo prve reči Sl. Ž.-a.

Kada su stigli u B. S.-ov stan, Sl. Ž. je bez prestanka pričao sledeća tri sata: o tome šta čita, o trenutnoj političkoj situaciji u Sloveniji, o filmovima koje je gledao, o Društvu za teorijsku psihoanalizu Sigmund Frojd, o novom broju *Problema* i novoj knjizi u Analekti koju uređuje, o skorom dolasku J. A. M.-a u Ljubljano, o Rut Rendel, o špijunskom romanu, o vicevima na Kučanov račun... Spisak tema, analiza i iznenadnih promena smera toka razgovora nakon tri sata bi za sagovornika postali gotovo nepodnošljivi pošto su agresija s kojom je nastupao i šarm kojim je zavodio sagovornika bili nedeljivi. Jednostavno, Sl. Ž. ništa nije mogao da prećuti. Sve vreme je u beskonačno govorio bez ikakve šanse da sagovorniku da prostor za bilo kakvu reakciju, ne samo reakciju nego bilo kakvu misao. Agresija je bila apsolutna, a nakon razgovora se B. S. osećao silovan, bez ijedne misli u glavi i potpuno opsednut onim sto je čuo. Pomislio je tada: “Potpuno ostvarenje strategije OTVORENOST JE NAJVEĆE LUKAVSTVO.”

Nakon što je ispratio Sl. Ž.-a do hotela i u usputnom razgovoru s njim dogovorio deset stvari koje mogu zajedno da rade, B. S. se osetio potpuno šokiran čovekom koga je upoznao.

Odmah je poručio sve njegove knjige od oca koji je te godine počeo da radi u Sloveniji i koji ga je kad su se sreli da mu da naručene knjige pitao: “Od kad ti to znaš slovenački?” “Ne znam, ali ću da ga naučim zbog autora ovih knjiga koje si mi doneo.”

Usput su kratko porazgovarali o tome kako mu je u Sloveniji i otac mu je rekao: “Znaš šta, ja sam pomalo zbunjen Slovenijom. Prvi put u mom životu, a i sam znaš koliko sam fabrika napravio i promenio, da sam došao u fabriku a da se nije pojavio DB-ovac da me podseti da zna za moju IB-ovsku prošlost. Prosto sam preplašen, ne znam šta da mislim, prvi put se osećam kao slobodan čovek. U Srbiji su me, sad mi je tek jasno, stalno matretirali, čim se nakurči nekom predsedniku opštine kada vidi da sam popularan u gradu, on me pozove i kaže mi da zna za moju prošlost. Sad tek vidim da ove Slovence ne zanima moja politička prošlost. S jedne

Milan Kučan

STOJANOVIĆ, BRANIMIR

Sentimentalno vaspitanje – logika
jedne biografije

UP&UNDERGROUND

Proljeće 2013.

strane se osećam slobodan kao ptica, ali s druge strane, nisam ja navikao na tu slobodu, plaši me da će nešto strašno da se desi. Ako nemaš čega da se plašiš, a ja sam se Partije bojao više nego bilo čega, teško je živeti bez tog straha. Sloboda je jako čudna stvar: kad je nemaš, žudiš za njom, a kad je imaš, prepadneš se jer ne znaš šta ćeš s njom. Meni je čak padalo na pamet ovde u Sloveniji – to u Srbiji nisam smeo da pomislim – da osnujem staljinističku partiju, partiju ljudi s Golog otoka, ne komunističku nego staljinističku, pošto ne mogu da trpim ove priče o totalitarizmu i gulagu!”

Uz slovenačko-srpski rečnik, za par meseci B. S. je naučio slovenački i otkrio beskrajnu zbirku autora, tekstova, časopisa i novih izdanja onog što se tada nazivalo ljubljanska materijalistička škola. Pretplatio se na *Mladinu* koja je u to vreme počela da objavljuje kolumne većine slovenačkih filozofa, tako da je iz broja u broj objavljivala sjajne kratke filozofsko-publicističke tekstove, dakle tekstove nekog hibridnog žanra između filozofije, teorije, kritike ideologije aktualne, najaktualnije svakodnevene situacije.

Frapantno je bilo da se iz nedelje u nedelju, iz meseca u mesec pojavljivala tolika količina teorijske produkcije u različitim oblicima i žanrovima, tako da je već 1986. to bila filozofska revolucija *par excellence*. Može se reći da je tada B. S. našao izlaz iz ćorsokaka Kangrgina hegelomarskizma i otvorio jedan za njega važan prostor otkrića psihoanalize. Međutim, to što je poznato nije i spoznato, kako bi Hegel rekao; put deaktivacije jedne teorije i zamena drugom teorijskom paradigmom mukotrpan je put, može se reći da čoveka potpuno transformiše i postavlja ga u situaciju da se nanovo rodi, čak i s novim telom.

Sl. Ž. je najveći filozofski revolucionar u istoriji jugoslovenske filozofije, pošto je filozofiju oslobodio od saturacije naivnim političkim ideologijama koje su do tada bile nužan deo svakog pokušaja autorske filozofije: filozofiju je definitivno emancipovao od Partije tako što je u filozofijama svoga vremena prepoznao i denuncirao ideologiju u filozofiji; definitivno je teorijski razgradio staljinizam i Staljinov dijalektički materijalizam te ga raskrinkao kao jednu figuru sadizma, odnosno pasivnog nihilizma – biti instrumentom istorije i tuđe volje. Osim toga, gotovo desetak godina je istrajavao da filozofija ne nasedne na naivnu ponudu o raju demokratije i višepartijskog sistema, bespoštedno kritikujući liberale i nacionaliste u filozofiji. Naravno da ovo zvuči frapantno obzi-

rom da je pred višepartijske izbore u Sloveniji bio najveći zagovornik razdruživanja Slovenije od Jugoslavije te osnivač i ideolog liberalno-demokratske partije, a nešto kasnije i kandidat za predsednika Slovenije!

Tada kada ga je B. S. upoznao, Sl. Ž. je bio anonimni filozofski autor u Jugoslaviji. Zapravo, jako je malo ljudi na sceni – čak i profesionalnih filozofa – znalo za njega, a zbog njegovog nekonvencionalnog ponašanja, čak i oni koji su ga čitali nisu ga smatrali filozofom – pre nekom vrstom klovna, zabavljača i sofiste. Tada kada ga je B. S. prvi put sreo, na tribini u Domu omladine na kojoj je držao predavanje, slušalo ga je troje ljudi uključujući B. S.-a.

Nažalost, slovenačka filozofska revolucija nije se prelila na ostatak Jugoslavije; ostalo je nekoliko izolovanih mlađih filozofa u Hrvatskoj i Srbiji koji su pratili i pokušavali da uhvate korak s njom, ali su događaji oko raspada Jugoslavije definitivno onemogućili prelivanje ove revolucije i blokirali prihvatanje ovog izuzetnog filozofskog standarda.

Međutim, o politici o kojoj je stalno pisao i kojom se opsesivno bavio, Sl. Ž. malo je znao; gotovo da ga i nije zanimala sem kao primer i ilustracija za teoriju. U vreme izbijanja afere Agrokomerc, tada u Jugoslaviji najveće finansijsko-političke afere, napisao je kolumnu u *Mladini* u kojoj je napao Fikreta Abdića i neodgovornu birokratiju koja pljačka građane. Pre nego što je kolumna izašla, pozvao je B. S.-a telefonom i saopštio mu šta je napisao u novoj kolumni. B. S. mu je rekao da se ne slaže s napadom na Fikreta Abdića, odosno da je kritika socijalističke birokratije apstrakcija i da on misli da je to početak destabilizacije Bosne i pripreme za rat, a da je afera samo dimna zavesa koja sakriva početak ratnih operacija. Sl. Ž. je tada rekao: “B., ti si totalno lud, ja jesam paranoičan, ali ti si totalni paranoik, otkud sad rat i destabilizacija Bosne, nikad mi to ne bi palo na pamet. Mislim da preteruješ.” Šest godina kasnije, kada su B. S. i Sl. Ž. već odavno prestali da sarađuju, B. S. je u novootvorenoj robnoj kući Merkator, koja je prva nakon ratova kao slovenačka firma otvorila posao u Srbiji, na štandu s novinama kupio *Mladinu* koja je prestala da mu stiže još pre pet godina. U kolumni koju je objavio Sl. Ž., pročitao je sledeće: “Često je čovek kada je politika u pitanju u zabludi i ne može jasno da vidi u kom smeru stvari teku. Sećam se svog krucijalnog promašaja kada sam aferu Agrokomerc osuđivao kao neodgovornost i pljačku lokalne socijalističke birokratije i nisam verovao stavu je-

Fikret Abdić

dnog svog prijatelja koji je tada tvrdio da je to operacija kojom počinje destabilizacija Bosne i početak priprema za rat.”

Nakon deset godina, kada je iskoračio iz njegove senke u kojoj je dugo bio i koja ga je paralisala, B. S. je bio sklon da o liku i delu Sl. Ž.-a misli kao o Alkibijadu, čoveku koji je u istoriju ušao kao Sokratov hetajros, družbenik, ali koga istorija pamti kao neku vrstu anticipacije Aleksandra Makedonskog. Naime, kao i Alkibijad, Sl. Ž. je bio apsolutni zavodnik, agitator i sofista, neko ko permanentno izdaje sve i svakoga: žene, muškarce, prijatelje, teorijske uzore, filozofske učitelje i prijatelje, ideologije, države, teorije, filozofije, neko ko je spreman na neprincipijelnu koaliciju sa svim i svačim, odnosno beskonačna izdaja svega i svakog bila je njegova jedina politika. Kao što dobro znamo, Alkibijad je živio tokom peloponeskih ratova, nešto slično jugoslovenskim ratovima devedesetih, i bio je apsolutni izdajnik: selio se iz jedne u drugu zaračenu zemlju izdajući prethodnu onoj sledećoj, i tako u beskonačno i u krug, sve do tragične smrti. Kako Lacan kaže, Alkibijad je neko koga će istorija psihoanalize pamtit i jer je za nas izumeo poziciju subjekta koji pokušava da umakne kastraciji i koji veruje da je to moguće učiniti izdajom; zapravo, neko ko je od izdaje uspeo da napravi politiku. Danas B. S.-u posebno smešno izgleda kad Sl. Ž. i Alain Badiou nastupaju zajedno: filozof apsolutne izdaje i filozof aposlutne vernosti govore o istoj stvari, ali sam siguran da se ne razumeju.

Što se tiče politike i stalnog nagađanja oko njegove pozicije, može se jednostavno reći da je Sl. Ž. najbolji proizvod jugoslovenske političke kulture, dijalektička sinteza staljiniste i liberala ili doktrine: staljiniste napada s pozicije liberala, liberala napada s pozicije staljiniste, a on sam je objektivno liberal, a subjektivno staljinista. Tačnije, možda je Mao Cetung najbolje opisao tu poziciju kada je rekao: “Najgori liberali su oni koji su za sebe liberali, a za druge marksisti.”

Histerija je i psihoza, Zagreb, 1987.

Uglavnom, prvih godina slavljen i obožavan u Beogradu, a i on sam opijen beogradskom slavom koju je doživeo: knjigama koje je objavljivao, punim salama studenata i slušalaca na tribinama, istovremeno frustriran bojkotom beogradskih praxisovaca s kojima je imao veliku polemiku na stranicama *Teorije* i susretima à la Ka-

lajić i Šešelj, nekako ga je istovremeno držalo u stanju permanentne egzaltacije i razočaranja nakon svakog dolaska u Beograd. Osim toga, B. S.-ov i njegov odnos polako je počeo da se hladi nakon novih knjiga koje je objavljivao i prepirke oko teksta u *Književnim novinama*. B. S. ga je stalno zezaao da se ponavlja, da nema novih i svežih ideja, da mu nedostaje živ odnos prema aktualnoj politici i da mu se čini da je zamrznut u šezdesetim godinama iz kojih ne može da mrdne. On se nije ljutio, naprotiv, i sam je shvatao da nešto nije u redu, ali mu nikako nije bilo jasno o čemu se radi. B. S. mu je predlagao da se vide kod njega u kući na Braču i da naprave jedan temeljan razgovor sa svim dilemama koje je B. S. imao oko njegova novog opusa. Plan su stalno pomerali i odlagali, ali nekako, kako se to nije desilo, polako se nakon šest godina njihova veza hladila.

B. S. je krajem 1986. otišao na odsluženje vojnog roka u Bijeljini. Bez neke naročite želje da izbegne vojsku, već tada duboko razočaran raspadom *Teorije*, zapravo je hteo da ode u vojsku, da se skloni iz miljea filozofa i Beograda, ali već prvog dana našao se u jednoj od za njega najstrašnijih i najponižavajućih situacija u životu. Naime, već prvog dana sve vojnike su uveli u jednu učionicu na društveno-političku nastavu i nakon nekoliko pitanja ko je bio Karl Marks i kad se rodio, jedan desetar je počeo da urla na jednog mladog Albanca: da li je poneo oružje, da li zna nekog ko ima nameru da puca na vojnike, da se nije pomerio, da mu gleda pravo u oči dok mu on govori. Tortura je trajala desetak minuta, a cilj je bio da reaguje neko od onih koji su to gledali, ako zaboravimo Albanca koji je za tadašnju vojsku bio već žrtvovan, uništen i ponižen i koji je služio kao neka vrsta učila o neprijatelju. Ko bi se i najmanje pomerio, bio je sledeći za torturu. Odmah nakon te epizode B. S. je rešio da u takvoj vojsci neće da provede ni jedan jedini dan. Prijavio je da je bolestan, prebačen je u Vojnu bolnicu u Sarajevo i tamo je nakon mesec i dvadeset dva dana dobio papir kojim je bio oslobođen od vojske u ratu i u miru.

Nakon gubitka *Teorije*, izmučen vojskom i preplašen onim što je tamo doživeo, B. S. je te godine izgubio kontakt s M. K.-om. Krajem 1987. godine, na nagovor L. V.-a, u jednom od svojih poseta Zagrebu otišao je na večeru kod M. K.-a. Kasnije mu je L. V. rekao da je to bila želja M. K.-a. Očekivao je B. S. da će na večeri biti više ljudi i da neće morati da ulazi u dublji razgovor s M. K.-om. Međutim, ispostavilo se da su na večeru pozvani samo B. S. i L. V. Večera je tekla u prijateljskom tonu, ali su se,

223

STOJANOVIĆ, BRANIMIR
*Sentimentalno vaspitanje – logika
jedne biografije*

UP&UNDERGROUND
Proljeće 2013.

naravno, poduhvatili situacije u Beogradu nakon Osme sednice. B. S. je vehementno objašnjavao detalje oko progona Bogdana Bogdanovića, o celoj tehnologiji neostaljinističkih čistki, gubio se čas u detaljima, čas u krupnom planu, očigledno preplavljen novom političkom klimom u Beogradu.

Na sve to M. K. mu je rekao: “Ja sam nekako uvek imao najdublje poverenje u srpsku vojsku i srpski narod.” Tada je B. S. pobesneo i rekao da stvarno ne zna o čemu M. K. priča, otkud sad srpska vojska i srpski narod. Besno je rekao da se oni zapravo nikad nisu ni razumeli, bez pozdrava je ustao i istrčao u zagrebačku noć. Tada se osetio po prvi put u životu potpuno poražen i sam: ako ni M. K.-u nije uspeo da objasni šta se dešava, onda stvarno više nema kome. Stučio se k centru grada i na Trgu žrtava fašizma seo na klupu za čekanje tramvaja. Neutešno je plakao, potpuno izgubljen. To je bio njihov poslednji susret.

1992. godinu B. S. je proveo kao imigrant bez papira u Belgiji i Nemačkoj, gde je čuo od B. M.-a, zagrebačkog filozofa koji je tada bio na studijskom boravku u Tübingenu, da M. K.-u prete da će ga ubiti, da je on kupio kalašnjikov i da je to javno rekao u medijima. Već godinu dana kasnije izašla je njegova knjiga političkih eseja koju B. S. nikad nije čitao, ali koju su mu drugi preporučili kao dobru analizu hrvatskih prilika. Zatim je usledilo još par knjiga koje je napisao tokom devedesetih. B. S. je shvatio da je M. K. smogao snage da nastavi karijeru pisca, ali mu se iz onoga što je čitao kroz prikaze knjiga činilo da nije mnogo promenio diskurs. Štaviše, na mesto primitivnih, seljačkih, neistorijskih Albanaca i Muslimana, živog otpada diskursa jugoslovenskog prosvetnog socijalizma, stupili su hrvatski Hercegovci, primitivni i neprosvećeni ostatak političkog prostora Hrvatske koji je M. K.-ov diskurs trebalo da privede civilizovanosti i uljuđenosti građanskog sveta. Na nekom nivou, B. S. je razumeo da M. K. zapravo mora da ponavlja stare teze pošto su u novom kontekstu raspada Jugoslavije svi koji su nešto značili u intelektualnom životu, ako se nisu priključili slavljenu novih nacija, nestali sa scene. Ukratko, kao što su sve zvezde nemog filma nestale kada se pojavio zvučni, tako su i sve zvezde SFRJ nestale kada se ona raspala.

Na nekom je nivou jugoslovenski socijalizam i bio nemi film. Krivična odredba 133 – popularno nazvana “verbalni delikt” – zabranjivala je govor, a ideološka parola “pređimo s reči na dela” zabranjivala je da se govo-

rom dela; jedini način na koji je moglo da se govori bilo je delima odnosno radom. Ovaj poziv na permanentni *acting out*, na permanentno delanje bez govora, na nemogućnost da se govorom dela stvarao je beskrajnu tišinu u socijalizmu, užasnu napetost oko govora. Čitavu ovu tišinu prekinuo je direktan prenos govora Slobodana Miloševića s Kosova polja, koji je tada iskazao jednu rečenicu koja je preokrenula tišinu u buku, zaglušujuću buku provale govora: “Niko ne sme da vas bije.” Zanimljivo je da je “Niko ne sme da vas bije” zapravo pogodila mesto fundamentalnog fantazma “Dete je tučeno”. Naime, odjednom neko sebe ovim govorom postavlja na mesto zaštitnika deteta koje je tučeno. Ali, ko koga ne sme da bije i ko koga bije? Da se “Niko ne sme da vas bije” odnosilo na Albance koji su čitave osamdesete živeli u teroru i bili doslovno svedeni na maloletno dete koje je tukla čitava Jugoslavija bez reči otpora, čitava stravična istorija devedesetih ne bi se ni dogodila. Međutim, ovo “Niko ne sme da vas bije” odnosilo se na Srbe na Kosovu koji su tada već uz pomoć čitavog političkog aparata polako preuzimali poluge policijskog i vojnog sistema torture nad Albancima. “Dete je tučeno” zapravo je postala breša kroz koju je progovorio resentiman svih boja, javili su se svi koji su se osetili tučeni: ravnogorci, četnici, novi četnici, disidenti, žrtve socijalizma, žrtve nacionalizacije, prestolonaslednici, prinčevi, knezovi i kraljevi, političke partije koje su komunisti zabranili, bivši komunisti koje su proganjali komunisti, udovice četnika, ljotičevaca i nedičevaca, Komunistička partija Srbije koja je bila skrajnuta u socijalizmu, najzad srpski narod – najveća žrtva komunizma... Spisak je bio nepregledan. Ustali su tučeni na svetu, fundamentalni fantazam je hodao ulicama i skupljao se na mitinzima... Iz tišine socijalizma skočili smo u buku tučene dece koja su bez prestanka kroz sve medije pričala priče o tome ko ih je, gde i kako tukao...

Nasleđe praxisa, Beograd, 2010.

Na poziv urednika tribine Doma omladine N. D.-a da održi predavanje o filozofiji praxisa, B.S. je bio pomalo zatečen. Već godinama, još od *Teorije* nije imao nikakav kontakt s N. D.-om, a nikad se nije bavio istorijom jugoslovenske filozofije; štaviše, već godinama nije imao nikakav kontakt ni s formalnim ni s neformalnim miljeom filozofa u Srbiji.

Osим toga, u međuvremenu nije ništa napisano o filozofiji praxisa niti je napisana bilo kakva intelektualna istorija Jugoslavije, a ni sam B. S. nije ništa o tome pisao. Kad je već bio spreman da odustane i da N. D. - u to javi, dobio je od prijatelja, zagrebačkog filozofa B. M. -a, e-mailom njegov odličan tekst o filozofiji praxisa kojim je prekinuto gotovo tridesetogodišnje ćutanje i kritičko izjašnjavanje o praxisu. To je shvatio kao dobar znak da je možda vreme da i sam nešto napiše. Međutim, nešto drugo ga je konačno prelomilo: prolazeći pored knjižare Službenog glasnika, u izlogu je video knjigu *Filozofija i spekulacija* M. K. -a. Ušao je u knjižaru i, pregledavši je, shvatio da je to nova knjiga napisana 2006, a objavljena 2009. Kupio ju je i dok je još šetao ulicom počeo da je čita. Ušao je u portu obližnje crkve i na klupi, u debeloj hladovini, nastavio da čita. Opaaa, ovo je opet bio novi, zapravo stari M. K. Tačno pedeset godina posle *Etičkog problema u delu Karla Marxa* napisao je novu i svežu knjigu, doduše starački detinjastu i promašenu, ali knjigu koja je najzad odbacila građanski svet kao neprekoračivi horizont, nanovo otvorila pitanje političkog subjekta nakon Marksa i svakako ponovila dramu subjekta bez otuđenja i rascepa, ali na potpuno nov i svež način.

Tada je B. S. -u sinulo da je zapravo čitav projekt praxisa jedna drama filozofije komunizma, a da je *Etički problem u delu Karla Marxa* bila prva knjiga filozofije komunizma jer u vreme kada je napisana, 1960. godine, bila je zapravo politički odgovor na pitanje “kako izumeti novi subjekt politike”, tj. kako se pozicionirati u epohi heterodoksije i partijskog ortopraksisa marksizma –

odnosno antifilozofije filozofije – u uslovima kada je socijalistički marksizam odustao od komunizma, a filozofija odustala od filozofije..

M. K. -ov odgovor bio je genijalan u svojoj jednostavnosti. Jednim udarcem dve muve: filozofija komunizma, i to tako što je marksizmu, koji je zaboravio ideju komunizma i postao ideološki prilepak socijalizma, suprostavio Marksa, a dominantnom diskursu antifilozofije filozofa – Hegela. Naime, operacija je slična onoj koju je Lacan napravio u psihoanalitičkom pokretu šezdesetih: heterodoksiji psihoanalize suprostaviti freudovsku neoortodoksiju i ideju nesvesnog koju su psihoanalitičari zaboravili, a nasuprot monopraksisu – seansi od 45 minuta – uvesti heteropraksis, seansu promenljivog trajanja. Nije ni čudo što su u isto vreme (1960) i Kangrga i Lacan objavili jedine dve etike svog vremena i obe s istim lajtmotivom: tamo gde je bila etika, biće subjekt.

Odjednom je B. S. imao ceo nacrt predavanja koje je naslovio “Jednim udarcem dve muve – filozofija komunizma praxis filozofije”. Tada je shvatio da je na njemu bilo da razume poziciju M. K. -a i svu njenu težinu, a ne da od M.K. -a traži da se on sam sebi popne na ramena i shvati svoju unutrašnju granicu. Gorko je zaplakao na klupi u porti, ne mogavši sebi da oprostimo što je sve ove godine ignorisao starca. Tada je B. S. shvatio da je i sam star i da ovim predavanjem može ipak da povрати odnos s M. K. -om ako ovaj jednostavan uvid o genijalnosti knjige *Etički problem u delu Karla Marxa*, koja ga je pre trideset godina trglala iz unutrašnjeg mrtvila, podeli sa svima.